# O completare biografică: Ioan Lupaș în atmosfera anului 1919*

Corina TEODOR**

Oportunitatea participării la acest proiect m-a determinat să-mi concentrez atenţia asupra istoriografiei românești de după Marea Unire. Mărturisesc că iniţial am fost atrasă de mai multe întrebări-problemă și de mai multe culoare de cercetare. Aș fi dorit să pot lămuri câteva dileme istoriografice: cum s-a reconfigurat noul discurs istoric, care au fost provocările generaţiei de istorici vizavi de noua istorie naţională, care a fost în Ardeal impactul școlii de istorie de la Universitatea din Cluj asupra istoriografiei tradiţionale, prevalent ecleziastice, în ce măsură dubla formaţie, teologică și istorică, a unor autori și-a pus amprenta asupra scrisului istoric de după 1918 etc. Am realizat ulterior că pentru a răspunde la oricare din aceste întrebări ar trebui să pornesc de la individual la general, de la frământările prin care au trecut istoricii vremii. Așa că am decis să mă opresc deocamdată la cazul lui Ioan Lupaș, urmându-l prin cotloanele destinului pe parcursul anului 1919, un an de transformări radicale pentru el, în linii mari, consumat între rolul de protopop de Sălișteși spre final, de profesor universitar, după ce i s-au deschis porţile noii universităţi din Cluj.

O trecere în revistă a studiilor dedicate lui Ioan Lupaș, inclusiv ediţii critice mai vechi și mai recente, ar putea să ne lase impresia că nu mai există niciun fragment din biografia sa necunoscut. În fapt, lecturând aceste contribuţii istoriografice am constatat că toţi autorii au sintetizat doar într-o frază transformarea prin care a trecut în anul 1919, menţionând încheierea misiunii lui de protopop la Sălișteși începutul carierei universitare la Cluj[1]. O singură excepţie,

* Studiu realizat în cadrul proiectului PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134 – Trasee și convergenţe naţionale și culturale: Transilvania și Basarabia, finanţat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS – UEFISCDI, în cadrul PNCDI IV.

** Profesor universitar dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Ştiinţe și Tehnologie „George Emil Palade” Târgu Mureș

[1] Menţionez doar câteva: *Omagiu lui Ioan Lupaș, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Bucureşti, 1943; Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I, introducere, ediţie îngrjită, note și comentarii de Ștefan Pascu

un articol dedicat activităţii sale de protopop de Sălişte, părea promiţător după titlu şi după oportunitatea valorificării documentelor de arhivă, dar din păcate nici acesta nu a exploatat toate faţetele personajului, autorul rezumându-se doar la a cita vreo 5 documente din arhiva protopopiatului Sălişte[2], astfel că imaginea lăsată în urma lecturii este una superficială, majoritatea ideilor regăsindu-se şi în alte lucrări.

Am pornit aşadar la drum cu câteva întrebări despre Ioan Lupaş, protopopul devenit prin conjunctura politică favorabilă unul din primii profesori ai universităţii din Cluj: ce a însemnat anul de trecere 1919 în traseul său biografic şi ştiinţific? Cum s-a petrecut această schimbare majoră din activitatea sa? Ce-l recomanda pentru postul de profesor universitar? Ce greutate au avut lucrările publicate de el până în anul 1918? Cât au contat relaţiile sale anterioare cu viitori colegi ai Almei Mater? Dar relaţiile cu Iorga ori aureola de membru al Academiei? Care era imaginea sa între contemporani, una de istoric sau una de slujitor dedicat al bisericii ortodoxe române? Noua profesie a însemnat o reconfigurare majoră a priorităţilor sale, o abandonare a activităţii pe tărâm religios?

Pentru a reconstitui acest an de turnură din biografia lui Ioan Lupaş, am asociat informaţii culese din surse diverse. În absenţa unor pagini memorialistice sau a unui jurnal al istoricului, am apelat la însemnările memorialistice ale contemporanilor săi, la corespondenţa sa, la menţiunile din presa vremii, din arhivele din Cluj şi Sălişte, la discursurile sale, precum şi la studii şi articole de specialitate. De remarcat faptul că mai ales când este vorba de presa anului 1919 însemnările legate de activitatea lui Lupaş nu prea trec dincolo de graniţa anonimatului, dar reflectă orientarea confesională ori politică a gazetei respective. Evident, cum era de aşteptat, cu puţine excepţii, numele lui Ioan Lupaş apare în legătură cu aceleaşi evenimente publice, dar mărturiile de la faţa locului ale diverşilor gazetari pot fi privite complementar şi pot întregi astfel faţetele personajului ales. Unele din aceste gazete, mai ales cele sibiene, aveau avantajul de a înregistra uneori chiar în aceeaşi zi evenimentele petrecute şi de a fi astfel

---

şi Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977; Ioan Lupaş, *Din istoria Transilvaniei*, ediţie de Marina Vlasiu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1988; Sever Dumitraşcu, *Unirea în gândirea istoricilor Ioan Lupaş, Ion I. Nistor, Silviu Dragomir şi Gheorghe I. Brătianu*, în „Crisia", Oradea, an XXII, 1992, pp. 265–272; Ioan Lupaş, *Scrieri alese*, vol. I, *Studii asupra istoriei evului mediu şi istoriei bisericeşti*, ediţie îngrijită de Nicolae Edroiu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006; Idem, *Scrieri alese*, vol. II, *Studii privind istoria modernă*, ediţie îngrijită de Camil Mureşanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007; Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuş, *Ioan Lupaş (1880–1967), slujitor al ştiinţelor istorice, învăţământului şi bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renaşterea, 2008 ş.a.

[2] Mihai Sofronie, *Ioan Lupaş, protopop de Sălişte (1909–1919)*, în „Mitropolia Ardealului", Sibiu, an XXV, nr. 7–9, iulie-septembrie 1980, pp. 703–709.

un reper biografic „la cald". Informaţiile referitoare la activitatea lui Lupaș în cursul anului 1919 se regăsesc îndeosebi în presa ecleziastică, dar și în cea științifică și culturală, precum și în cotidienele de dincolo de Carpaţi („Telegraful român", „Unirea", „Gazeta Transilvaniei", „Foaia diecezană", „Foaia bisericească", „Foaia poporului", „Drapelul", „Luceafărul", „Analele Academiei Române", „Transilvania", „Dimineaţa", „Universul"), dar și în presa nou apărută, „Patria" – gazeta Partidului Naţional Român, „Renașterea română" – ziar independent de la Sibiu și „Gazeta poporului" – „foaie politică-culturală", tot din Sibiu.

Pentru început, o rememorare a reperelor sale biografice de până la anul de turnură 1919 mi se pare oportună, pentru a avea o imagine de ansamblu, pentru a înţelege lumea prin care a trecut și importanţa anului 1919 în traseul său biografic și ideatic.

## 1. Pe firul biografiei

Născut la 9 august 1880 într-o familie de ţărani, la Săliște, Ioan Lupaș a început studiile în localitatea natală, apoi la gimnaziul din Sibiu, progresând treptat, pe măsură ce se familiariza cu limba maghiară. Un spirit rebel, care a intrat în conflict cu profesorul de istorie, Tompa Árpád, astfel că a fost obligat ca în clasa a VIII-a să se transfere la gimnaziul din Brașov, unde, pe lângă confortul de a-l avea alături pe vechiul său coleg de școală, Octavian Goga, a întâlnit câţiva dascăli cu care s-a simţit pe aceeași lungime de undă când a fost vorba de crezul identitar (Virgil Oniţiu, Vasile Goldiș și Iosif Blaga[3]), cu care se va mai interfera în viaţă, la maturitate.

După un bacalaureat strălucit s-a înscris la Facultatea de litere și filosofie a Universităţii din Budapesta în anul 1900, alături de prietenul Octavian Goga, ambii bursieri ai Fundaţiei Gojdu, alegându-și ca specialitate principală istoria, iar ca cea secundară latina. Teza sa de doctorat, susţinută în anul 1904, poartă din punct de vedere al opţiunii metodologice, amprenta pozitivismului și a îndrumării primite din partea profesorului Henrik Marczali, dar din punct de vedere al subiectului pare tributară întâlnirii avute cu Nicolae Iorga, în anul 1901, când istoricul venise la documentare în oraşul de pe malurile Dunării. Întâlnirea cu profesorul român a însemnat pentru Lupaș și pătrunderea într-un nou univers livresc, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* și *Sate și preoţi din Ardeal* devenind repere bibliografice importante ale tezei

[3] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I, introducere, ediţie îngrijită, note și comentarii de Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, pp. 8–10; Florin Constantiniu, *Cuvânt înainte* la Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, ediţie de Marina Vlasiu, București, Editura Eminescu, 1988, p. V.

sale de doctorat[4]. După încă un an de specializare la Berlin, ceea ce i-a adus un suport metodologic pentru cunoașterea și scrierea istoriei naționale, apoi o excursie în Bavaria, Tirol și nordul Italiei[5], a revenit în vara anului 1905 acasă, la Sălişte. Era la vârsta la care încă făcea planuri ambiţioase de viitor, după cum îşi amintea colegul şi prietenul Onisifor Ghibu, cu care împărţise o parte din timpul acelei veri, „acasă, în satul nostru, în lungi discuţii asupra viitorului care ne aştepta"[6]. În cele din urmă însă Ghibu a reuşit să ia drumul capitalei, nu și Lupaș, care a primit o catedră la Sibiu.

Cariera sa didactică la Institutul Andreian a început prin decizia Consistoriului arhidiecezan din 1/14 august 1905, când a fost numit profesor la secţiunea pedagogică, împreună cu viitorul mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan, desemnat profesor la secţiunea teologică[7]. Nu este de mirare că în anii ce vor veni numele celor doi colegi vor fi asociate la diverse manifestări culturale. Tânărul istoric a urmat în paralel și studii de teologie la aceeași instituţie de învăţământ, îndeplinind astfel o condiţie pentru profesoratul de acolo.

Ca tânăr profesor la Institutul Andreian din Sibiu s-a dovedit a fi un spirit activ, încercând să-i sensibilizeze pe învăţăceii săi atât faţă de valorile naţionale, cât și faţă de cele culturale. Lecţia sa de deschidere la cursul de istoria bisericii românilor, intitulată *Despre originea românilor*, a fost mai degrabă o pledoarie pentru istoria naţională, afirmaţiile sale fiind în contradicţie cu linia istoriografiei maghiare, fapt ce l-a determinat pe mitropolitul Meţianu să întrerupă reproducerea ei în paginile „Telegrafului român", pe motiv că „nu vrea să afle ungurii cum se predă istorie românească în seminarii"[8]. Dar Lupaș și-a urmat propriul crez la catedră, mizând pe rolul său în a le transmite viitorilor

---

[4] Ioan Lupaș, *Biserica ortodoxă română din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea*, îngrijirea ediției, introducere și note de Corina Teodor, Târgu Mureș, Editura Tipomur, 2004, pp. 6–7. Bibliotecile păstrează teza în original, cu menţiunea anului 1904, nu 1905, cum mai apare eronat în unele studii.

[5] Idem, *Scrieri alese*, I, introducere, ediţie îngrjită, note și comentarii de Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 12; Nicolae Edroiu, „Ioan Lupaș, istoric al evului mediu și al bisericii", în Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, ediţie îngrijită de Nicolae Edroiu, București, Editura Academiei Române, 2006, p. XII.

[6] Onisifor Ghibu, „Ioan Lupaș", în Idem, *Oameni între oameni*, București, Editura Eminescu, 1990, p. 452. Același text se găsește și în volumul omagial la împlinirea celor șase decenii de viaţă, *Omagiu lui Ioan Lupaș, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, cu titlul *Amintiri despre Ioan Lupaș*, București, 1943, pp. 277–284.

[7] S-a definitivat pe post doi ani mai târziu, în urma unui concurs la care a primit calificativul „distins". Grigore T. Marcu, „Un început de carieră universitară", în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani,* București, 1943, pp. 525–530.

[8] Ioachim Crăciun, „Ioan Lupaș. Note biografice", în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1943, p. XVIII; Onisifor Ghibu, „Ioan Lupaș", în *loc.cit*., p. 452.

teologi prioritar episoade din istoria românilor, relevând identitatea dintre etnia română și confesiunea ortodoxă. El însuși un cititor dedicat, a înființat în toamna anului 1908 Societatea de lectură a teologilor și normaliștilor de la Sibiu, asumându-și și rolul de președinte[9]. A rămas în amintirea foștilor elevi ca un dascăl foarte exigent cu sine însuși și cu cei din jur[10].

Anul 1909 a fost un an important pentru lumea clericală din Ardeal, centenarul nașterii lui Andrei Șaguna, ceea ce i-a prilejuit lui Lupaș o implicare directă, străbătând diverse medii culturale, pentru a înfățișa cu ocazia unor conferințe[11], frânturi biografice legate de ierarhul omagiat, dar și o implicare științifică, finalizând monografia dedicată lui Șaguna, la care lucrase în ultimii ani, din însărcinarea Consistoriului arhidiecezan. Lupaș intrase deja în agora intelectualității române, dar centenarul nașterii lui Andrei Șaguna i-a permis să-și facă auzite ideile pretutindeni în lumea românească, inclusiv la București, în fața clerului reunit sub egida societății „Ajutorul". În fața membrilor acesteia a rostit în septembrie 1909 o alocuțiune despre ierarhul ardelean, ceea ce i-a adus la final alegerea ca membru de onoare al acelei societăți[12].

Ioan Lupaș nu a lipsit nici de la serbările dedicate lui Șaguna, ce s-au desfășurat în zilele de 18–19 octombrie 1909 la Sibiu și Rășinari, unde i-a impresionat pe cei prezenți, inclusiv câțiva lideri politici (Ștefan Cicio-Pop, Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș etc.), prin maniera în care a condus grupul din Sălișteˊ de la Sibiu la Rășinari, în ciuda unor stângăcii organizatorice[13], cu toate că era

[9] *Mișcarea școlară*, în „Amicul tinerimii", București, an VI, nr. 1, 1 octombrie 1908, p. 22.

[10] Unul din foștii săi elevi, ajuns director al gimnaziului din Sălișteˊ, evoca lecțiile lui Lupaș: „ne pregăteam pentru orele de istorie cu toată seriozitatea dintr-un respect ce-l aveam pentru profesorul cu o ținută impecabilă și cu o pregătire științifică ce ne impunea". Alexandru Iosof, „Amintiri din activitatea profesorului Dr. Ioan Lupaș", în vol. *Omagiu lui Ioan lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1943, p. 387.

[11] Doar cu rol exemplificativ, amintesc câteva: în februarie 1909 a conferențiat în sala muzeului din Sibiu „cu măiestrie de istoric" (*Noutăți*, în „Telegraful român", Sibiu, an LVII, nr. 15, 10/23 februarie 1909, p. 65), în aprilie – la Cristian, stârnind admirația auditoriului (Izidor Dopp, *Din Cristian*, în „Telegraful român", an LVII, nr. 46, 28 aprilie/11 mai 1909, p. 190), în iunie 1909 – la Turnișor, „iar poporul a rămas foarte mulțămit de cunoștințele împărtășite pe înțelesul tuturor" (*Despărțământul Sibiu al Asociațiunii la Turnișor*, în „Telegraful român", Sibiu, an LVII, nr. 63, 11/24 iunie 1909, p. 265).

[12] C.Sc., *Adunarea generală a societății „Ajutorul" a clerului român*, în „Universul", București, an XXVII, nr. 264, 26 septembrie 1909, p. 1.

[13] „Sub conducerea prot. Dr. I. Lupaș, care singur a arătat ce și cum ar fi trebuit să fie pelerinajul, sosiră vreo 70–80 de trăsuri și căruțe cu Mărgineni, cei mai mulți Sălișteni". Cum au existat neconcordanțe legate de ora plecării de la Sibiu spre Rășinari, mitropolitul „trebui dus în goana cailor ca să ajungă în fruntea cortegiului de trăsuri, încât numai pe la jumătatea drumului se făcu ordine". În schimb, sălișteniiˊ care „au trecut prin stradele Sibiului în rând frumos cu cele 70 de trăsuri, au făcut cea mai bună impresie" (n., *Centenar Șaguna în Sibiu și Rășinari*,

la conducerea acelui protopopiat doar de câteva săptămâni, ceea ce ne face să luăm în calcul calităţile sale de bun organizator, dar mai ales respectul faţă de trecutul ce urma a fi rememorat în acea zi, insuflat enoriaşilor săi.

Monografia dedicată lui Andrei Şaguna a devenit o piesă importantă în bibliografia operei sale, suscitând reacţii diverse, în general admirative[14], favorizându-i drumul spre Academia Română, dar stârnind şi câteva rezerve din partea unor greco-catolici. Chiar şi după câteva luni de la apariţie, lucrarea trezea în continuare interesul cititorilor, fiind recomandată între cărţile aflate în vânzare la librăria arhidiecezană din Sibiu, argumentându-se că ar fi putut deveni un dar de Crăciun oferit celor dragi[15].

Anul 1909 a avut şi o altă semnificaţie în biografia lui Lupaş fiindcă i-a adus scoaterea sa din învăţământul teologic şi numirea ca protopop de Sălişte. Chiar dacă decizia oarecum neaşteptată nu a fost scutită de critici din partea contemporanilor[16], Lupaş a încercat să şi-o asume cu maturitate. Venirea sa la Sălişte fusese prezentată ca o utilitate inerentă, în condiţiile în care fostul protopop de acolo, Ioan Stroia, fusese mutat la Sibiu[17]. Decizia de numire a fost semnată de mitropolitul Meţianu la 17 august 1909, iar instalarea în funcţie a avut loc câteva zile mai târziu, la 30 august[18], în timpul vacanţei şcolare. Că la mijloc era şi o reacţie politică[19] putem înţelege din rapiditatea

---

în „Gazeta Transilvaniei", Braşov, an LXXII, nr. 217, 8/21 octombrie 1909, p. 1). Alte detalii în *Centenarul Şaguna. Raport special. Pelerinagiul la Răşinar*, în „Drapelul", Lugoj, an IX, nr. 107, 8/21 octombrie 1909, p. 2.

[14] Presa anului 1909 conţine mai multe articole pe această temă, unele reproducând fragmente din carte, altele semnalând apariţia ei ori recenzând-o. Aleg, ilustrativ, doar un exemplu din multe care pot fi date, venit din vechiul Regat, unde monografia era catalogată ca „o remarcabilă operă literară, care poate fi socotită pe drept cuvânt ca scrierea cea mai completă şi cea mai bună asupra vieţii şi activităţii lui Şaguna" (Ion Scurtu, *Mitropolitul Andrei Şaguna. Monografia D-lui dr. Ion Lupaş*, în „Minerva", Bucureşti, an I, nr. 236, 11 august 1909, p. 3.

[15] *Daruri de Crăciun*, în „Telegraful român", Sibiu, an LVII, nr. 139, 22 decembrie 1909/4 ianuarie 1910, p. 590.

[16] Un articol din gazeta arădeană „Tribuna", *Politica noastră şcolară* (an XIII, nr. 179, 20 august/2 septembrie 1909, pp. 1–2), releva calităţile didactice ale profesorului Lupaş: „un profesor de care nu se nasc mulţi într-un deceniu şi care în cei patru ani de activitate a desţelenit mult ogor ce nu fusese lucrat până aici niciodată". Plecarea sa a fost privită de gazetarul rămas anonim ca o reală pierdere pentru învăţământul teologic, căci „a fost cel dintâi profesor serios de istorie bisericească românească şi unicul, şi o să mai treacă mult până se va găsi cineva care să-l ajungă".

[17] La 27 august 1909 a avut loc întrunirea preoţimii tractului Sălişte şi discursul de rămas bun al acesteia faţă de protopopul Stroia, iar apoi prezentarea noului protopop, Ioan Lupaş. O., *Noutăţi*, în „Telegraful român", Sibiu, an LVII, nr. 96, 5/18 septembrie 1909, p. 397.

[18] I.O., *Corespondenţă*, în „Telegraful român", Sibiu, an LVII, nr. 98, 10/23 septembrie 1909, pp. 404–405.

[19] Au fost mai multe critici din partea fostului ministru al Instrucţiunii Publice, contele

cu care s-a produs, ca și din faptul că Lupaș nu fusese încă într-o ipostază clericală, în condițiile în care abia își finalizase studiile teologice la Institutul la care era și profesor.

Deceniul în care a fost protopop la Sălișteˆ (1909–1919) pare a fi fost unul în care a mizat pe creșterea rolului culturii, dovadă campaniile de alfabetizare inițiate și prelegerile publice, șezătorile culturale, broșurile de popularizare din „Biblioteca Șaguna" difuzate. Aceste obiective pe care și le-a propus au devenit vizibile pentru clericii din întreaga mitropolie ortodoxă a Ardealului în momentul în care Lupaș a acceptat să publice în revista acestei instituții raportul său de activitate pe anul 1913. Din textul care ar fi putut rămâne doar în circuitul administrativ, așa cum se proceda, transpare rolul educativ și moral pe care înțelegea să și-l asume, dovadă recomandările frecvente la utilitatea lecturii, pe care le face, implicarea sa în difuzarea broșurilor, propuneri privind organizarea bibliotecilor etc.[20]

La vremea respectivă Arhiepiscopia ortodoxă a Sibiului era formată din 34 de protopopiate. Influența protopopilor păstra linia impusă de Șaguna, ei având un rol important în rezolvarea, în primă instanță, a conflictelor dintre preoți, a neînțelegerilor dintre parohi și enoriași, a problemelor disciplinare ce puteau să apară în rândul preoților ori al credincioșilor, inclusiv în cauzele matrimoniale[21]. La Sălișteˆ, „salonul Ardealului" cum se exprimase Goga, protopopiatul ortodox avea 13 parohii, cu o populație de aproximativ 20.000 de locuitori, majoritar ortodoxă[22]. Lupaș a mizat pe rolul despărțământului Astrei din localitate, care funcționa deja de 15 ani în momentul venirii sale ca protopop și era condus de medicul Nicolae Calefariu, pentru a crește interesul locuitorilor pentru cunoaștere, cultură, carte. Este semnificativ felul în care a dorit să aibă o percepție clară asupra nivelului cultural al sătenilor, din moment ce

Apponyi, din cauza discursului național exprimat de Lupaș în varii ocazii. Lupaș era partizanul liniei activiste din Partidul Național și acționase reactiv la adresa afirmațiilor formulate despre români de către istoricul maghiar Jancso Benedek. Acest conflict, precum și articolul „Toate plugurile umblă", în care pledase în favoarea țărănimii răsculate, i-au adus condamnarea la 3 luni de închisoare și o amendă de 200 de coroane. Ioachim Crăciun, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. XVIII; Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. VII.

[20] Ioan Lupaș, *Raportul general al oficiului protopopesc gr.-or. român din Sălișteˆ despre afacerile și starea culturală a protopopiatului Sălișteˆ în cursul anului 1912*, în „Revista Teologică", Sibiu, an VII, nr. 6–7, martie-aprilie 1913, pp. 195–208.

[21] Marius Eppel, „Biserica ortodoxă din Transilvania în timpul primului război mondial. Consistoriul arhidiecezan de la Sibiu: studiu de caz", în vol. *Schimbări politice și atitudini eclesiale. Studii de istorie a bisericii din România în secolul XX*, coordonator Marian Pătru, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022, p. 13.

[22] Daniela Deteșan, *Despărțământul Sălișteˆ al Astrei în documente inedite (1894–1924)*, în „Acta Terrae Fogarasiensis", Sibiu, XII, 2023, pp. 250–251.

le-a transmis un chestionar în care a asociat întrebări cu conţinut religios şi întrebări de cultură generală[23]. Cursurile de alfabetizare ţinute pe timpul iernii, inclusiv pentru adulţi, 3–4 seri pe săptămână, şi-au făcut efectul, astfel că la finele anului 1912 procentul ştiutorilor de carte era de 85%, iar 94% din copiii de şcoală o frecventau[24].

Cel care îl surprinsese adesea şi în ipostaza de reprezentant al elitei clericale, Onisifor Ghibu, a remarcat calitatea predicaţiei sale, rolul de călăuză a enoriaşilor prin hăţişul vieţii lor economice, sociale şi politice: „izbuti să trateze pe înţelesul tuturor şi într-o formă limpede şi frumoasă problemele sociale actuale din viaţa ascultătorilor, dând astfel prilej ca vorbele lui să nu încânte numai urechea şi să nu mângâie numai sufletul, ci să puie în mişcare şi voinţa celor cărora li se adresa"[25].

Dacă începând din anul 1909, ca protopop de Sălişte, relaţiile sale cu greco-catolicii au fost oscilante, ajungându-se şi la un conflict cu Iosif Sterca Şuluţiu, care a atras atenţia contemporanilor[26] şi care s-au poziţionat diacronic în raport cu cei doi (Braniște cumva de partea nepotului ierarhului greco-catolic, ironizându-l pe Lupaş cu expresia „butoiul umplut cu vin nou"[27], iar Andrei Bârseanu[28] şi Miron Cristea[29], de partea lui Lupaş), în schimb din anul 1911 atmosfera s-a detensionat. Ulterior, Marele Război i-a coagulat pe ortodocşi cu greco-catolicii în jurul situaţiei dramatice din Ardeal, astfel că broşurile

---

[23] Aurelia Cozma, *Despărţământul Sălişte al Astrei în perioada 1894–1918*, în „Marisia", Târgu Mureş, an XXV, 1996, p. 300.

[24] *Ibidem*, p. 300; *Un protopopiat model*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 21, nr. 19, 5/18 mai 1919, p. 4.

[25] Onisifor Ghibu, „Ioan Lupaş", în *loc.cit*., p. 455.

[26] *Conflictul Şuluţu-Lupaş*, în „Unirea", Blaj, an XX, nr. 50, 10 decembrie 1910, pp. 410–411; Valeriu Braniște a criticat maniera în care s-au derulat alegerile pentru noul comitet al Astrei, la adunarea de la Dej, din 26 septembrie/9 octombrie 1910, cum rezultă şi din corespondenţa sa cu Lupaş, reprodusă în Valeriu Braniște, *Corespondenţă*, vol. III (1902–1910), ediţie îngrijită de Gheorghe Iancu şi Valeria Căliman, Bucureşti, Editura Minerva, 1989, pp. 264–266; Stelian Mândruţ, *Polemica dintre Iosif Sterca Şuluţiu şi Ioan Lupaş, în legătură cu monografia despre mitropolitul Andrei Şaguna (1908–1911)*, în „Acta Musei Napocensis", Cluj-Napoca, 1987–1988, XXIV–XXV, pp. 739–747.

[27] *O lămurire*, în „Unirea", Blaj, an XXI, nr. 11, 7 martie 1911, pp. 113–114.

[28] În scrisoarea sa din 29 decembrie 1910/11 ianuarie 1911 Andrei Bârseanu îi oferă lămuriri lui Braniște despre ceea ce s-a întâmplat la reunirea de la Dej, pe care a prezidat-o în absenţa lui Iosif Sterca Şuluţiu, menţionând că alegerile s-au derulat corect, asociind în acest sens şi o declaraţie de la alţi participanţi. Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. 296.

[29] Într-o scrisoare din 30 noiembrie/13 decembrie 1910 Miron Cristea îl dojenea pe Valeriu Braniște: „era bine să nu vă fi prea amestecat în cauza lui Şuluţ, pe care toţi sibienii îl ştiu că nu vede nimic decât propria sa persoană şi familia în centru al tuturor acţiunilor mari... Lupaş, deşi ceva nervos, e om bun şi de valoare şi nu-l dau pe 10 Şuluţi". *Ibidem*, p. 293.

publicate în acei ani de Lupaș, *De demult*[30] sau *Mângâiaţi poporul*[31], au avut parte de referinţe pozitive inclusiv în ziarul oficial al Mitropoliei greco-catolice, „Unirea" din Blaj.

Desigur, nu au lipsit în această perioadă şi alte situaţii tensionate între românii ardeleni, în care şi Lupaș a fost prins, atât atunci când a fost vorba de cele două orientări ale Partidului Naţional Român, cât şi atunci când s-a discutat cooptarea sa în conducerea Astrei. Alegerea lui Lupaș în comitetul central al Astrei, în urma întrunirii de la Dej din anul 1910, era considerată o decizie regretabilă de către Valeriu Braniște, în ciuda faptului că îl eticheta ca „unul din cei mai excelenţi tineri ce-i avem"[32]. Riposta lui Lupaș nu s-a lăsat aşteptată, el socotind că această alegere nu a încălcat nicio procedură statutară[33]. Ulterior, discordia a luat o altă întorsătură, alimentată de intervenţiile lui Iosif Sterca Șuluţiu în legătură cu monografia istoricului despre Andrei Șaguna şi cu discuţiile legate de premierea ei de către Academia Română, subiectul alunecând pe panta discordiilor confesionale, reflectat astfel în presa ardeleană[34].

În aceşti ani Lupaș s-a simţit responsabil şi pentru tinerii români aflaţi la studii la Budapesta, astfel că a revenit în mijlocul lor, în februarie 1914, împreună cu Onisifor Ghibu. Discursul lui, aşa cum îl putem reconstitui din semnalele din presa vremii, păstra acelaşi ton naţional, din care nu lipsea apelul la dreptul istoric. În opinia sa, vechimea mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei putea fi împinsă înainte de epoca lui Mihai Viteazul, „căci dacă ea ar fi fost întemeiată de Mihai Viteazul, cu siguranţă ar fi ajuns-o soarta celorlalte instituţiuni ale lui"[35]. Conştient însă că acesta era un subiect polemic pentru istoriografia ecleziastică ardeleană, Lupaș l-a omis din sinteza de istorie bisericească publicată în anul 1918[36].

---

[30] *Biblioteca poporală a Asociaţiunii*, în „Unirea", Blaj, an XXI, nr. 116, 9 decembrie 1911, p. 6. Broșura era recomandată pentru maniera accesibilă în care istorisea file din istoria dacilor şi a daco-romanilor, până la „plămădirea neamului românesc".

[31] Cărticica era evidenţiată ca exemplu de urmat „în cercurile protopopilor noştri". *Bibliografie*, în „Unirea", Blaj, an XXVI, nr. 59, 10 iunie 1916, p. 4.

[32] *(Editorial),* în „Drapelul", Lugoj, an X, nr. 103, 21 septembrie/4 octombrie 1910, p. 1.

[33] Ioan Lupaș, *Necesitatea unor lămuriri*, în „Drapelul", Lugoj, an X, nr. 107, 30 septembrie/13 octombrie 1910, p. 2.

[34] Iosif Sterca Șuluţiu, *Un fabricant de istorie*, în „Drapelul", Lugoj, an X, nr. 129, 25 noiembrie/8 decembrie 1910, p. 2, nr. 130, 27 noiembrie/10 decembrie 1910, p. 2, nr. 131, 30 noiembrie/13 decembrie 1910, pp. 2–3, nr. 132, 2/15 decembrie 1910, p. 2, nr. 133, 4/17 decembrie 1910, pp. 2–3, nr. 134, 9/22 decembrie 1910, pp. 2–3; *Conflictul Șuluţu-Lupaș*, în „Unirea", Blaj, an XX, nr. 50, 10 decembrie 1910, pp. 410–411.

[35] n.b., *Scrisoare din Budapesta*, în „Gazeta Transilvaniei", Braşov, an LXXVII, nr. 37, 16 februarie/1 martie 1914, p. 2.

[36] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, introducere, îngrijirea ediţiei, note şi comentarii de Doru Radosav, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 61.

Marele Război a însemnat pentru Lupaș nu doar decizia de a nu părăsi Sălișteː dar și un nou episod de prizonierat, după ieșirea României din neutralitate. Arestat în seara de 15 august 1916, tratat inițial cu respect de către jandarmii sibieni[37], a fost transportat cu trenul în Ungaria. Îi datorăm lui Sebastian Stanca o reconstituire destul de detaliată a lunilor petrecute de o parte a preoților români, începând cu vara anului 1916, în tabăra de la Rust, apoi la Sopron. Chiar dacă preotul Lupaș era unul din personajele secundare, numele lui apare frecvent în mărturisirile lui Stanca, încă de la întâlnirea cu el la sediul poliției din Sibiu[38], iar apoi în timpul extenuantei călătorii cu trenul, când uza de rolul său de preot și le citea celorlalți călători, în timpul unui popas în gara din Budapesta: „Protopopul Lupaș scoate *Acatistierul* și noi cu capetele descoperite și în picioare înălțam rugăciuni fierbinți către Dumnezeu, ca să ne izbăvească de tot viforul și bântuiala ce ne sta împotrivă...”[39]. O altă mențiune din aceleași luni de prizonierat, datorată unui comerciant de pe Valea Mureșului, George Moldovan, releva aceeași comuniune românească, căreia nu i-au fost străine speranța și vehemența; îl descoperim pe Lupaș la întâlnirile grupului de români, de obicei în ospătăria Berger: „ne uitam cu drag la iubitul nostru Lupaș, savantul și seriosul istorician, cât de vesel era când zicea: „mai una, Radule!” (referitor la cel care cânta în acel local)”[40].

În urma mai multor intervenții politice, inclusiv din partea lui Roman Ciorogariu, care îi promisese tot sprijinul său la începutul lunii august, la Sibiu, în caz că va fi închis[41], chiar și a mitropolitului Mangra[42], Lupaș a fost transferat

---

[37] Conform relatărilor soției sale către Ion Lapedatu: „pe Lupaș l-au luat de cu seara și l-au ținut noaptea la jandarmi unde a stat cu el și nevasta sa, care i-a dus haine etc. Dimineața au plecat ambii cu un jandarm la Sibiu. Spunea însă că tratamentul jandarmilor a fost uman și cu multă considerație. Pe străzile Sibiului, jandarmul a mers singur înainte, ducând geamantanul lui Lupaș”. I. I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, ediție îngrijită de Ioan Opriș, Iași, Institutul European, 1998, p. 183.

[38] Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916–1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca & Deva, Editura Argonaut & Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 47.

[39] *Ibidem*, p. 52.

[40] George Moldovan, *Fragmente din viața internaților*, Orăștie, 1919, p. 40.

[41] Pentru Lupaș au mai intervenit și câțiva intelectuali maghiari, „dată fiind reputația lui de istorician și la universitatea din Budapesta”. Roman Ciorogariu, *Zile trăite* [Oradea, 1926], p. 81.

[42] Conform relatării lui Roman Ciorogariu, încă de la alegerea ca mitropolit, în vara anului 1916, Mangra ar fi dorit ca între membrii noului Consistoriu mitropolitan să fie și Lupaș. Ulterior, în ciuda criticilor formulate de Lupaș la adresa lui Mangra, acesta din urmă ar fi intervenit la ministrul de interne maghiar, Sándor János, pentru eliberarea lui Lupaș, cu precizarea: „vin pentru omul de știință, nu pentru omul politic”. *Ibidem*, p. 81.

la Budapesta, într-un soi de domiciliu obligatoriu, de unde a fost eliberat în primăvara anului 1917. Sosind la Sălişte la 24 martie 1917, a apărut în mijlocul sătenilor de sărbătoarea Bunei Vestiri, iar în predica de Paşti a anului 1917 a presărat aluzii la „învierea naţională”[43].

În deceniul în care s-a aflat în ipostaza de protopop de Sălişte, Lupaș s-a orientat mai ales spre lucrări de popularizare a istoriei, nu spre o cercetare savantă. Scrisul său nu a depășit prin nimic valoarea monografiei despre Șaguna, din anul 1909, pentru care fusese și premiat de Academia Română. A reluat texte deja publicate, cu mici modificări, inclusiv schimbări de titlu, un exemplu în acest sens fiind volumul *De demult*, publicat în 1911[44], ca o retipărire a broșurii din 1906, intitulată *Începutul neamului românesc*, reeditată și în 1907, ajungând astfel la a treia ediţie[45]. Concepută ca o naraţiune istorică, încercând să armonizeze formaţia sa istorică cu cea teologică, broșura s-a coagulat atât din citatele autorilor consacraţi, cât și din legende ori precepte biblice. Este evident faptul că ea se adresa acestei lumi rurale în care se întorsese autorul ei, ce încerca să facă din odiseea etnogenezei românilor o temă captivantă pentru cei mai puţin instruiţi. De asemenea, o altă broșură oferită spre lectură un an mai târziu, era o succintă istorie a bisericii ortodoxe române din Transilvania, ce sintetiza istoriografia ortodoxă pe această temă și valorifica discursul său didactic anterior de la Institutul Andreian[46].

Autor a 10 cărţi (între care teza de doctorat, 3 ediţii ale monografiei Șaguna, restul broșuri) și a 124 de studii (de valoare inegală, recenzii, discursuri, rapoarte, documente editate, dar și câteva contribuţii ştiinţifice), dacă luăm ca reper bibliografia întocmită de Ioachim Crăciun[47], Lupaș apărea în preajma Marelui Război mai degrabă ca un gazetar conștiincios, ale cărui texte pătrunseseră atât în presa din Ardeal, cât și în cea din Regat. Cu toate acestea, celebritatea obţinută prin monografia despre Șaguna se pare că a fost suficientă pentru ca în anul 1914 să fie ales membru corespondent al Academiei Române, iar mai apoi, în ședinţa Academiei Române din 17/30 mai 1916, la propunerea Secţiunii istorice, cu expunerea de motive prezentată de Iorga, să devină membru plin, în locul rămas vacant prin decesul lui Ioan Micu Moldovan. În argumentaţie părea să fi contat apartenenţa la istoriografia ardeleană, dar și

[43] D. Lăpădat, „Amintiri dintr-o viaţă închinată binelui obștesc”, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1943, pp. 473–474.

[44] Ioan Lupaș, *De demult*, Sibiu, 1911, *passim*.

[45] Idem, *Răspuns la atacurile din „Foaia poporului”*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LIX, nr. 99, 22 septembrie/5 octombrie 1911, p. 425.

[46] Idem, *Spice din istoria noastră bisericească*, Sibiu, 1912, *passim*.

[47] Inclusiv cele din anul 1914.

la aceeași elită clericală cu cel al cărui loc îl prelua, chiar dacă cei doi erau de confesiuni diferite. A fost votat în unanimitate de toți cei 22 membri prezenți la ședință[48].

Așa cum se întâmpla într-o lume în care cartea nu intrase în uzul tuturor, presa vremii conținea mai multe recomandări de lectură/vânzare a cărților ce purtau semnătura lui Lupaș, chiar și după ce trecuse un timp de la apariția lor. În 1918 erau încă popularizate două din broșurile sale publicate în urmă cu doi ani, *Mângâiați poporul* și *Din trecutul ziaristicii românești*[49]. Prima dintre cele două fusese publicată la puțin timp după revenirea sa la Săliștedin prizonierat și era oarecum expresia acelor vremuri tulburi pe care lumea le trăia. Cuprindea 36 de predici ocazionale și era socotită „o lectură potrivită atât pentru cei duși pe câmpul de luptă, cât și pentru cei rămași acasă”[50]. Cea de-a doua era un elogiu la adresa gazetarului Barițiu, a educației și activității sale, a rolului complex pe care și l-a asumat, prin intermediul publicațiilor pe care le-a coordonat[51]. La acestea se adaugă și o broșură nouă, *Căzut-a cununa capului nostru*, ce cuprindea 40 de cuvântări funebre și 6 comemorări, recomandată spre lectură nu doar preoților, ci și intelectualilor laici[52]. Dar cu siguranță, cea mai reprezentativă lucrare a sa din anul 1918 a fost noua sinteză de istorie bisericească. Considerată expresia maturizării scrisului său istoric[53], un summum al provocărilor sale din sfera istoriografiei ecleziastice, era o primă tentativă ardeleană de realizare a unei sinteze în secolul XX, înscriindu-se în prelungirea inițiativelor similare extracarpatice, după Nicolae Iorga, Nicolae Dobrescu, Veniamin Pocitan și Ioan Nistor[54].

Un preot dedicat sau totuși mai degrabă un istoric ancorat în discursul identitar? Greu de separat cele două valențe ale personalității sale, căci în deceniul de dinainte de 1918, în care a îndeplinit atribuțiile de protopop, reîntors în Sălișteasa natală, nu a abandonat cercetarea istorică, continuând să publice cărți, studii, broșuri de popularizare sau să facă loc panseurilor istorice în discursurile sale

---

[48] *Ședința de la 17/30 mai 1916*, în „Analele Academiei Române. Partea administrativă și desbaterile”, București, seria II, tom XXXVIII, 1915–1916, pp. 171–174.

[49] Era preluată chiar și o recenzie la *Mângâiați poporul* din presa săsească, cu mențiunea că valida experiența sa ca predicator. *Știri*, în „Foaia diecezană”, Caransebeș, an XXXIII, nr. 17, 22 aprilie/5 mai 1918, p. 2.

[50] *Noutăți literare*, în „Drapelul”, Lugoj, an XVII, nr. 89, 6/19 aprilie 1917, p. 4.

[51] Ioan Lupaș, *Din trecutul ziaristicii românești*, Arad, 1916, *passim*.

[52] *Bibliografie*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, an 81, nr. 78, 10/23 iulie 1918, p. 4.

[53] Pompiliu Teodor, *Ioan Lupaș, creator de problematică istorică*, în „Steaua”, Cluj-Napoca, an XXXI, 1980, nr. 12, p. 42.

[54] Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850–1920*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 435.

publice[55]. În preajma apariţiei monografiei despre Șaguna, gazeta „Unirea" îl eticheta drept „un foarte isteţ istoric, [care] se ocupă cu Șaguna demult"[56], iar doi ani mai târziu „unul dintre cei mai de seamă istorici ai noștri"[57]. Ion Matei îi alătura numele în anul 1909, atunci când vorbea de generaţia tinerilor istorici, de cel al lui C. Giurescu, Al. Lapedatu, I. Ursu, Em. Panaitescu, N. Dobrescu și V. Pârvan[58]. Pentru același Ion Matei, Lupaș făcea dovada calităţilor de istoric: „muncă, inteligenţă și talent"[59], ceea ce explica alegerea sa în Academia Română. Talentatul condeier Emil Isac prelua o caracterizare mai veche din presă, care i se părea potrivită pentru a fi încetăţenită, așa că Lupaș era prezentat ca „un Carlyle român"[60].

Așadar, în anii deplinei sale maturităţi, în preajma Marii Uniri, se întipărise în opinia publică, dar și în rândul elitei românești imaginea lui Lupaș cu această dublă identitate, cea de slujitor al altarului, dar și de autor al unor lucrări ştiinţifice și de popularizare. De asemenea, trebuie relevată lumea dificilă în care Lupaș a fost prins, pe de o parte, cea a mesajelor de unitate naţională, care veneau inclusiv din partea Academiei Române și pe de altă parte, cea a ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române ardelene, condusă între anii 1916–1918 de Vasile Mangra, ce jucase până la capăt cartea loialismului faţă de monarhia austro-ungară.

## 2. 1919 – un an plin de provocări

Așa cum era de așteptat, euforia din luna decembrie a anului 1918 l-a cuprins și pe Ioan Lupaș, participant la Marea Adunare de la Alba Iulia și membru al Marelui Sfat Naţional, în calitatea de atunci, de protopop ortodox de Sălişte[61]. Unul din cei prezenţi, fostul său elev de la Institutul Andreian, ulterior directorul

[55] De exemplu, prezent la Galeș, la sfinţirea mai multor construcţii publice în comună, a rostit la 9 decembrie 1909 un discurs în care a creionat „istoricul comunei, începând de pe la anul 1300, vorbind despre locuitorii de atunci, despre felul lor de trai, despre datini și credinţe". Lupescu de la Ibănești, *De pe satele noastre*, în „Foaia poporului", Sibiu, an XVII, nr. 50, 13/26 decembrie 1909, p. 568.

[56] *Spiritul lui Șaguna*, în „Unirea", Blaj, an XIX, nr. 23, 12 iunie 1909, p. 203.

[57] *Biblioteca poporală a Asociaţiunii*, în *loc.cit*., p. 6.

[58] Într-o recenzie la cartea lui Ion Ursu despre politica lui Petru Rareș, în „Transilvania", Sibiu, an 40, nr. II, aprilie-iunie 1909, p. 114.

[59] Ioan Mateiu, *Dr. Ioan Lupaș*, în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, an LXXIX, nr. 133, 22 iunie/5 iulie 1913, p. 1.

[60] Emil Isac, *Cărţi. Dr. I. Lupaș, Din trecutul ziaristicii noastre*, în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, an LXXIX, nr. 167, 3/17 august 1916, p. 2.

[61] *Membrii Marelui Sfat Naţional*, în „Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ţinuturilor românești din Ungaria", nr. 13–15, 28 februarie 1919, p. 2.

gimnaziului din Sălişte, a evocat plecarea sătenilor din localitate la Alba Iulia, în frunte cu protopopul ortodox[62]. Un moment pe care şi Lupaş îl va rememora în paginile revistei „Luceafărul", atât din punctul de vedere al participantului, care dorise să întipărească prin presă atmosfera de atunci din oraş, crâmpeie din discursurile oficiale, cât şi din cel al istoricului, care socotea că ar fi fost util un exerciţiu de lectură pentru public din cartea emblematică a lui Bălcescu („ca toată suflarea românească adunată acolo să se fi desfătat ascultând descrierea măiastră a lui Bălcescu despre frumuseţile Ardealului nostru"[63]), dar şi al preotului, care nu-şi tăinuia recunoştinţa divină.

Însă odată trecută euforia momentului au apărut o serie de probleme iminente legate de omogenizarea instituţională şi administrativă, de înlocuirea elitelor străine, de recrutarea unor noi elite, în diverse domenii de activitate, de o nouă conştiinţă naţională şi identitară, care trebuia să prindă rădăcini în rândul populaţiei mai mult sau mai puţin instruite[64].

Activitatea lui Ioan Lupaş în decursul anului 1919 pare a fi una similară cu a altor intelectuali din acea vreme, concentrându-se pe mai multe planuri: religios, cultural, ştiinţific, politic, didactic. În rândurile următoare o să încerc s-o detaliez, păstrând cronologia evenimentelor, pentru a fi mai evident dinamismul protagonistului, cu drumuri frecvente care îl purtau la Sibiu, la Bucureşti şi ulterior la Cluj.

În plan religios, cel puţin până în toamnă, va acţiona ca un paroh şi protopop care-şi îndeplinea responsabilităţile cu conştiinciozitate, dar care, în virtutea aceloraşi atribuţii, era implicat şi în diverse activităţi publice, cu oficialităţi româneşti şi străine, la Sibiu ori la Sălişte. Menţiunile din presă l-au surprins ca paroh care se adresa enoriaşilor, ca protopop desemnat să ia parte la instalarea altor parohi, ca iniţiator şi delegat la congresul preoţesc de la Sibiu, apoi la cel naţional, din capitală. În plan cultural, a fost vocea care a rostit discursuri la diferite evenimente, aniversări ori comemorări, în care a inserat secvenţe din istoria recentă sau mai îndepărtată. S-a mai adăugat numirea ca secretar la Resortul cultelor şi instrucţiunii publice, ministeriat încredinţat lui Vasile Goldiş, după ce în prealabil omul politic se consultase cu episcopul Aradului,

---

[62] „Sălişteni şi cei din satele învecinate au plecat în preziua adunării, având în frunte pe protopopul Dr. Ioan Lupaş. Un şir de trăsuri şi căruţe trase de cai frumoşi, bine înhămaţi, s-a format lângă casele protopopeşti, de unde, după o scurtă rugăciune şi cu semnul crucii, am plecat în preajma amiezii cu sufletele pline de cea mai bună speranţă". Alexandru Iosof, *op. cit.*, p. 392.

[63] Ioan Lupaş, *Adunarea naţională de la Alba Iulia*, în „Luceafărul", Bucureşti, an XIV, nr. 1, 1919, p. 6.

[64] Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918–1930*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 30.

Ioan Papp[65], care asigura interimatul mitropolitan, după decesul lui Mangra. Pe lângă toate acestea, de la jumătatea anului se întrevedea posibilitatea accederii sale la o catedră universitară în noua instituție de învățământ superior de la Cluj. Dar să încercăm să pornim pe urmele evenimentelor.

Într-un context politic agitat, în care unioniștii încă erau șicanați de antiunioniști a avut loc vizita în Banat și Transilvania a generalului Henri Berthelot, cel care din toamna anului 1916 fusese șeful misiunii militare franceze în România, în așa numitul turneu de pacificare, dintre 22 decembrie 1918 – 3 ianuarie 1919[66]. Scopul vizitei generalului Berthelot a fost în primul rând unul politic, de informare vizavi de realitatea din teritoriile recent alipite Regatului României și de reafirmare a sprijinului Franței în planul strategiilor internaționale[67]. Străbătând ţinuturile și trecând prin mai multe orașe, de la București, la Craiova, Turnu Severin, Lugoj, Timișoara, Arad, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Dej, Bistriţa, Cluj, Alba Iulia, călătoria s-a apropiat de sfârșit la Sibiu, sediul Consiliului Dirigent, de unde generalul a poposit preț de câteva ore la Săliște, în acest context având loc scurta sa întrevedere cu Lupaș. Protopopul Lupaș a rostit un discurs în limba latină, menționând că nu era familiarizat cu limba franceză[68]. Nu era nimic insolit în această decizie, deoarece limba latină îi mai servise în trecut ca mijloc de comunicare cu străinii, de exemplu în timpul episodului concentraţionar din anul 1908[69]. Identitatea românească a Ardealului, așa cum i-a fost relevată generalului francez, a presupus și valorizarea patrimoniului național, el fiind invitat la o horă cu sălișteni. Un gest simbolic, pe care va mai miza Lupaș și cu prilejul altor vizite importante la Săliște în acel an și care evidenţia legătura strânsă între legitimitatea națiunii și cultul tradiției. Rolul ideologic al lui Lupaș, așa cum îl putem percepe prin filtrul evenimentelor din 1919 la care a luat parte, a fost acela de a promova

[65] În scrisoarea din 7 decembrie 1918 către episcop, Goldiș menționa: „pentru biserica noastră voiesc a-l angaja pe dr. Lupaș, cred că nu aveți nimic în contră". Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național român (1918–1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 47.

[66] Paul Cernovodeanu, „Misiunea militară a generalului Berthelot în România", în vol. *Generalul H. M. Berthelot: 80 de ani după misiunea franceză în România*, București, Editura Universității din București, [1997], p. 19.

[67] Marius Boromiz, *Familia regală, ambasadori, generali de armată, universitari, dascăli și gazetari la Săliște (1919–1920)*, Sibiu & Cluj, Editura Armanis & Mega, 2021, p. 19.

[68] Gh. P., *Generalul Berthelot în Transilvania*, în „Luceafărul", (București), an XIV, nr. 2, 16 februarie 1919, pp. 44–45; *Glorificarea sorei ocrotitoare: Franța*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVI, nr. 149–150, 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, pp. 1–3.

[69] Ioan Lupaș, „Amintiri din temnița ungurească de la Seghedin", în Idem, *Paralelism istoric*, București, 1937, pp. 30–31.

imaginea unei naţiuni perene, o comunitate culturală în primul rând, înainte de a deveni şi una politică[70].

Pentru anul 1919, aniversarea de la 24 ianuarie primise noi valenţe, în contextul evenimentelor recente de la Alba Iulia. În plus, sărbătoarea se desfăşura sub auspiciile unei aniversări rotunde, după trecerea celor 60 de ani. Astfel că la Sibiu semnificaţia zilei de 24 ianuarie a fost rememorată cu participarea oficialităţilor religioase (începând cu slujba din catedrala ortodoxă, oficiată de arhimandritul Eusebiu Roşca), a celor militare (prin prezenţa generalului Moşoiu) şi a celor culturale. Ioan Lupaş a fost cel care a rostit un discurs în sala teatrului din localitate, presa locală remarcând structura textului[71], ca şi prestanţa publică a oratorului: „Dl. Lupaş e azi un bărbat cu renume în ale istoriei"[72]. Momentul a fost înregistrat şi de „Telegraful român", care a redat câteva fragmente din discurs, dar şi de gazeta „Patria", unde a fost reprodus integral[73]. Putem, aşadar, să remarcăm coordonatele noului tipar istoriografic, naţional, care va face carieră în secolul XX şi care asocia gestul politic efemer al lui Mihai Viteazul din 1600 cu unirea din 1859 şi apoi cu cea din 1918.

Discursul destul de lung, motiv pentru care a fost redat în foileton în „Patria", cu inflexiuni sensibilizante, accentua trecutul nevralgic al românilor, dar şi finalitatea pozitivă adusă de anul 1918, într-o tonalitate metaforică şi uşor de înţeles de un public larg: „Anul 1918 va rămâne în istoria naţiunii române ca anul celui mai bogat seceriş: în 27 martie s-a unit Basarabia cu patria mamă, în 15 noiembrie Bucovina, iar în 18 noiembrie Transilvania, Banatul, Crişana, Sălajul şi Maramureşul"[74]. Astfel, Lupaş reitera rostul preoţilor români aşa cum putea fi perceput şi înainte de Marea Unire, nu doar ca militanţi politici, dar şi ca apărători ai ideii naţionale, călăuze ale enoriaşilor înspre acest spirit identitar, naţional[75].

La începutul anului 1919 Lupaş a fost numit secretar la Resortul cultelor,

[70] Anthony Smith, *Naţionalism şi modernism*, Chişinău, Editura Epigraf, 2002, p. 36.

[71] Discursul conţinea „minunate crâmpeie din cugetarea celor mai însemnaţi bărbaţi ai lumii, precum şi versuri poporale de o mare însemnătate". *Sărbarea Unirii Principatelor în Sibiu*, în „Gazeta poporului", Sibiu, an II, nr. 7, 3/16 februarie 1919, p. 3.

[72] *Serbarea zilei de 24 ianuarie în Sibiu*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 5, 27 ianuarie/2 februarie 1919, p. 3.

[73] *Sărbătorirea începutului de mărire al Neamului Românesc*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 12, 29 ianuarie/11 februarie 1919, pp. 1–2; I. Lupaş, *Libertate şi unitate naţională*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 3, 5/18 februarie 1919, p. 2, nr. 4, 6/19 februarie 1919, p. 2, nr. 5, 7/20 februarie 1919, p. 2, nr. 6, 8/21 februarie 1919, p. 2, nr. 7, 9/22 februarie 1919, p. 2.

[74] Ioan Lupaş, *Libertate şi unitate naţională*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 7, 9/22 februarie 1919, p. 2.

[75] Keith Hitchins, *Afirmarea naţiunii: mişcarea naţională românească din Transilvania 1860–1914*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000, pp. 165–166.

pentru problemele care vizau școlile patronate de Biserica Ortodoxă Română. În această calitate, responsabilitatea sa era coroborată cu cea a secretarului general de la instrucție, Onisifor Ghibu și cu cea a profesorului de teologie de la Blaj, Alexandru Rusu, secretar pentru problemele Bisericii Greco-Catolice[76]. Presa îl eticheta cu o dublă valență, ca „protopopul Săliștei, cunoscutul istoric"[77]. Astfel că a fost prezent în această dublă ipostază și la primul congres al învățătorilor din Transilvania.

Desfășurat la Sibiu între 12–14 februarie 1919, în prezența a peste o mie de dascăli din întreaga provincie, congresul învățătorilor a pus pe tapet chestiuni stringente legate de noul plan de învățământ, de pregătirea dascălilor, de reorganizarea învățământului primar pentru elevii între 7–14 ani, a încercat să statueze raportul dintre stat, biserică și școală. Lupaș, prezent la această reuniune, în calitatea amintită mai sus, nu a rostit un discurs, această sarcină revenindu-i ministrului Vasile Goldiș. Vocea lui s-a auzit totuși, într-un toast, la banchetul de la finalul primei zile a congresului, când a subliniat legătura bisericii cu școala în trecutul românilor ardeleni[78]. Privită în ansamblu, reuniunea învățătorilor a surprins frământările și doleanțele unei categorii socio-profesionale, conștientă de transformările ce vor urma. Însă abia în anul 1924, legea învățământului primar aducea formula de organizare unitară la acest prim nivel al școlarității, la scara întregii țări.

La 19 martie 1919, însoțindu-l pe ministrul Vasile Goldiș, Lupaș a fost prezent și la adunarea de protest a femeilor române față de malversațiunile maghiare, în sala prefecturii din Sibiu. Adunarea a fost organizată și prezidată de Catinca Bârseanu, președinta Reuniunii femeilor române din Sibiu[79], or acest fapt demonstrează și influența unor relații personale, afinitatea dintre soțul ei, profesorul Andrei Bârseanu și Lupaș datând deja de câteva decenii bune.

Un eveniment important de la care protopopul Lupaș nu putea lipsi a fost primul congres al preoțimii ortodoxe din Transilvania, care a prefigurat un

---

[76] *Organizarea învățământului în Transilvania*, în „Dimineața", București, an XVI, nr. 4607, 7 februarie 1919, p. 2.

[77] Rep., *Congresul învățătorilor*, în „Renașterea română", Sibiu, an I, nr. 30, 12/25 februarie 1919, p. 2; *Informațiuni*, în „Glasul Bucovinei", Cernăuți, an III, nr. 80, 12/25 februarie 1919, p. 3; *Congresul învățătorilor din Sibiu*, în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, an LXXX, nr. 37, 16 februarie/1 martie 1919, pp. 1–2; *Congresul învățătorilor*, în „Unirea", Blaj, an XXIX, nr. 43, 28 februarie 1919, pp. 1–2; *Congresul învățătorimii*, în „Drapelul", Lugoj, an XIX, nr. 19, 19 februarie/4 martie 1919, p. 2.

[78] *Congresul învățătorilor*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 8, 17 februarie/2 martie 1919, pp. 5–6.

[79] *Adunarea de protestare a femeilor din județul Sibiului*, în „Patria", an I, nr. 28, 19 martie 1919, p. 2.

congres similar al preoţimii greco-catolice[80] şi mai apoi, congresul naţional al preoţimii. Desfăşurat între 19–21 martie 1919 la Sibiu, în prezenţa celor peste 600 de preoţi, inclusiv delegaţi veniţi din Basarabia şi Cernăuţi, congresul a avut în atenţie mai multe probleme, îndeosebi cele legate de uniformizarea ecleziastică la scara întregului regat, de situaţia materială a preoţimii, raporturile ei cu statul, atitudinea ei faţă de viaţa politică, rolul cultural şi organizarea într-o asociaţie reprezentativă[81]. Unul din traseele de discuţii a fost cel demarat de Nicolae Bălan, care a analizat implicarea preoţilor în activitatea politică, dar a schiţat şi identitatea românească nu doar ca rezultat al unui proces istoric, ci şi al unei acţiuni divine, transistorice[82].

Dincolo de detaliile legate de dezbaterile şi de intervenţiile celor prezenţi, ni se profilează imaginea lui Lupaş prin prisma discursului pe care l-a rostit la deschiderea reuniunii. Cuvintele sale, etichetate drept un „splendit discurs"[83], recomandat în paginile gazetelor drept „multapreciatul bărbat al bisericii şi al neamului"[84], au fost reproduse în rezumat ori chiar integral, în cazul „Telegrafului român", aşa că avem posibilitatea de a-i urmări firul ideatic şi de a-i înţelege opţiunile politice şi ideologice. Istoria reiterată de el a fost una în care accentua rolul bisericii ortodoxe în construcţia naţională, cu destule elemente dramatice, dar cu o implicare continuă, din trecutul medieval până aproape de contemporaneitate. Astfel, preoţimea românească apărea atât ca salvatoarea naţiunii, cât şi ca expresia martirajului colectiv: „dureros şi lungul pomelnic se încheie cu internaţii, bătuţii, schingiuiţii, osândiţii la moarte şi ucişii preoţi români din zilele noastre"[85]. Să mai menţionăm că Lupaş a fost atent la auditoriu, modulându-şi discursul, astfel că în faţa invitaţilor de

---

[80] *Mare adunare de preoţi la Cluj*, în „Unirea poporului", Blaj, an XXIX, nr. 14, 1 mai 1919, p. 3. Cel care îi convoca pe preoţii greco-catolici la Cluj, în ziua de 14 mai 1919, era tocmai protopopul Clujului, Elie Dăianu, prezent la reuniunea ortodocşilor de la Sibiu în calitate de invitat.

[81] Lupaş făcea parte din comitetul de organizare al Congresului. *Congresul preoţilor. Convocare*, în „Drapelul", Lugoj, an XIX, nr. 19, 19 februarie/ 4 martie 1919, p. 2; Ov. D. Ge., *Congresul preoţimii noastre*, în „Gazeta Transilvaniei", Braşov, an LXXX, nr. 55, 9/22 martie 1919, pp. 1–2; *Congresul preoţilor*, în „Renaşterea română", Sibiu, an I, nr. 51, 8/21 martie 1919, p. 2; *Congresul preoţimii din Sf. Mitropolie ortodoxă-română*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 28, 9/22 martie 1919, pp. 1–2; *Congresul preoţilor*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 29, 20 martie 1919, pp. 1–2.

[82] Marian Pătru, „<Ortodocşii sunt naţiunea care alcătuieşte statul român naţional şi unitar>. Biserica ortodoxă din Transilvania şi modernitatea politică", în vol. *România interbelică. Modernizare politico-instituţională şi discurs naţional*, coord. Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt, Iaşi, Polirom, 2023, pp. 275–276.

[83] Ov. D. Ge., *op. cit.*, p. 2.

[84] *De la Congres*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 27, 7/20 martie 1919, p. 2.

[85] Ioan Lupaş, *Congresul preoţimii din sf. Mitropolie ortodoxă română*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 27, 7/20 martie 1919, p. 1.

confesiune greco-catolică prezenți în sală (Dăianu, Maniu etc.), a preferat să învedereze rolul „preoțimii ardelene, de amândouă confesiunile”[86], în actul de la 1 Decembrie 1918. Deopotrivă, în fața reprezentanților preoțimii ortodoxe veniți din celelalte teritorii ale Regatului, a pedalat pe ideea națională: „iată-ne pe toți adunați, în patria cea dulce, închinându-ne cu credință la aceleași altare la Dumnezeul părinților noștri”[87].

Congresul preoțimii ortodoxe din Ardeal a reprezentat doar un punct de plecare, a schițat o problematică ce a rămas prioritară în lunile următoare. Președintele congresului, protopopul Saftu din Brașov[88], va fi cel care va organiza congresul național, la finele anului, la București, iar asociația clerului, intitulată „Andrei Șaguna”, ale cărei baze s-au pus la acest prim congres[89], va avea un rol cultural și ideologic în anii ce vor veni. Întrunită periodic la Sibiu, la Institutul Andreian, asociația a devenit și un liant, prin comitetul central, între preoții cu pasiuni istoriografice[90].

De menționat și faptul că discursul rostit de Lupaș a avut reverberații și în rândul gazetarilor ce l-au publicat, care i-au remarcat calitățile oratorice și chiar au reflectat pe marginea unei noi oratorii ardelene, legată de tradiția cărturărească. Este ceea ce face Radu S. Popescu, unul din redactorii de la „Patria”. Semnând cu pseudonim[91], el a inserat aprecieri la adresa calităților oratorice ale lui Lupaș, ca unul care s-a numărat între auditori: „nu numai timbrul vocii, care transmite frazele auditorului, cu o sonoritate înviorătoare, fac din d-sa un orator, pentru că sonoritatea este o calitate de moment; dar fac din d-sa un orator, fraza șlefuită de asperități și debarasată de perifraze, conturul pe care-l dă gândului, succesiunea logică a ideilor, fixarea unei idei centrale în jurul căreia gravitează toate celelalte, ritmul pe care-l dă deslănțuirei retorice. Lupaș nu poate să rătăcească în vorbă”[92].

---

[86] *Ibidem*, p. 2.

[87] *Ibidem*, p. 2.

[88] *Congresul preoților*, în „Renașterea română”, Sibiu, an I, nr. 51, 8/21 martie 1919, p. 2.

[89] Între membrii acesteia îi regăsim, alături de Lupaș, pe Nicolae Bălan, Ștefan Meteș, Sebastian Stanca etc. *Informațiuni*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 31, 22 martie 1919, p. 3.

[90] Bunăoară, la 2 iulie erau convocați membrii comitetului central la Seminarul Andreian, între aceștia aflându-se Ioan Lupaș, Ștefan Meteș, Sebastian Stanca, Pompei Morușca. Discuțiile au fost diverse, de la cele culturale, legate de cărțile de popularizare din colecția „Bunului păstor”, la cele ecleziastice, legate de organizarea Bisericii Ortodoxe Române din noul regat, la cele politice, legate de candidatura preoțimii doar pe listele Partidului Național în alegerile viitoare, la cele sociale, ce vizau ajutoarele oferite preoților și familiilor lor în anul 1919. *Convocare*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 58, 24 iunie 1919, p. 2; Rep., *Ședința comitetului asociației clerului gr. ortodox*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, an 80, nr. 137, 9 iulie 1919, p. 1.

[91] Pseudonimul Radu Dragnea. Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, vol. 1, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 133.

[92] Radu Dragnea, *Noua oratorie ardeleană*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 32, 23 martie 1919, p. 2.

Câteva zile mai târziu, la 24 martie 1919, îl regăsim pe Lupaș la reuniunea epitropiei fundației ziariștilor ardeleni, al cărui vicepreședinte era, convocată la Sibiu pentru a analiza situația financiară, donațiile și cheltuielile făcute în anul precedent. A fost un prilej și de a fi alături de amicul său, Ion I. Lapedatu, cel care a prezentat raportul financiar[93]. De fapt, era o responsabilitate pe care și-o asumase și în trecut, în 1918 fiind prezent la Blaj la întrunirea aceleiași epitropii[94]. Lumea prin care a trecut protopopul Lupaș în 1919 a rămas până la un punct similară cu cea din anii anteriori, lumea unor solidarități interconfesionale și a mai vechilor amiciții.

La începutul lunii aprilie presa a consemnat implicarea protopopului Lupaș în programul vizitei profesorului englez Edward Madge, consilier economic în delegația engleză la Conferința de pace, la Sibiu și în împrejurimi. Prezența acestor oficialități străine în Transilvania în anul 1919 demonstrează interesul pentru realitatea noilor teritorii intrate în componența Regatului României. Dacă la Sibiu vizita a păstrat un aspect oficial, dovadă întâlnirile avute cu Iuliu Maniu – președintele Consiliului Dirigent, cu generalul Moșoiu și cu alți miniștri ardeleni, popasul de la Sălișteț cred că avea valențe clar naționale, profesorul englez fiind primit într-o comunitate majoritar românească, ortodoxă, cu un protopop care putea încropi un discurs din tușe ideatice pe măsura profilului intelectual al oaspetelui. Un detaliu pe care gazetarul de la „Patria" a ținut să-l noteze a fost acela că la Sălișteț delegația engleză a fost salutată în limba proprie de un sălișțean care se întorsese din America. Discursul lui Lupaș, probabil tot în limba latină, fiindcă acest lucru nu ne este precizat, pare a se fi armonizat cu afinitățile profesorului englez: „dar se face tăcere și învățatul sălișțean Pr. Ion Lupaș începe să vorbească, de la tribuna unui sat, de religiozitatea poporului englez, de principiile de stat ale lui Hobbes și de asemănările sufletești dintre noi și englezi"[95]. Vizitarea școlii și a bisericii, prezența sătenilor în straie de sărbătoare au întregit decorul identitar. Costumul popular primea în acest caz o funcționalitate simbolică, politică, dar și un rost festiv, în condițiile în care nu intra în uzul cotidian[96].

---

[93] Din comitet mai făceau parte Valeriu Branișteț, în calitate de președinte, Vasile Goldiș – vicepreședinte, Ion Agârbiceanu, Alexandru Ciura. Au fost prezenți, alături de Lupaș și Lapedatu, Agârbiceanu și Ciura. *Fundațiunea ziariștilor*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 36, 28 martie 1919, p. 1; *Epitropia fondului ziariștilor*, în „Unirea", Blaj, an XXIX, nr. 67, 28 martie 1919, p. 1.

[94] În 1918 era vicepreședinte al epitropiei ziariștilor, care a condus reuniunea, în absența președintelui, V. Branișteț. *Informațiuni*, în „Unirea", Blaj, an XXVIII, nr. 51, 17 august 1918, p. 3; *Ajutorarea ziariștilor români. Un apel al epitropiei*, în „Unirea", Blaj, an XXVIII, nr. 57, 18 septembrie 1918, p. 1.

[95] *Buna vestire a oaspeților englezi*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 45, 9 aprilie 1919, p. 2; *Un profesor englez între noi*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 14, 31 martie/13 aprilie 1919, p. 5.

[96] Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII–XX*, Iași, Editura Polirom, 2000, pp. 139–140.

Știrea a ajuns cu o întârziere de câteva săptămâni și în presa din Bucovina, dar în aceiași termeni admirativi față de cuvântarea protopopului Lupaș[97].

Centru politic, cultural și militar al Transilvaniei reîntregite în anul 1919, Sibiul a fost martorul peregrinării mai multor personalități politice de dincolo de Carpați, în primul rând a familiei regale. Primul din familia regală care a sosit la Sibiu a fost principele Carol, în 8 aprilie, din motive militare, inspectând comandamentul general al trupelor din Ardeal, de aici, apoi vizitând garnizoanele din Alba Iulia, Blaj și Orăștie. La Sibiu a fost primit de oficialitățile politice și militare ardelene, în frunte cu Iuliu Maniu și generalul Moșoiu, într-un context politic extrem de sensibil, cu puțin timp înainte de ofensiva trupelor maghiare din 15/16 aprilie 1919[98]. Vizita purta amprenta oficială, a implicării Bisericii Ortodoxe Române în regizarea cultului monarhic, principele participând la o slujbă în catedrala ortodoxă, oficiată de episcopul Miron Cristea[99]. Cultul monarhic făcea deja parte din comentariile jurnalistice, ca și din discursul istoriografic: „de veacuri lungi așteptam un fecior de Crai, o odraslă de Domn român să calce pe pământul nostru pentru ca să-i putem închina inimile noastre”[100]. Putem presupune că Lupaș nu s-a aflat la Sibiu în 8 aprilie, numele lui nu apare între reprezentanții bisericii care au oficiat slujba din catedrală, greu de crezut că ar fi putut fi omis.

Pe drumul de întoarcere de la Orăștie la Sibiu, principele Carol a poposit și la Sălișteˡ[101], astfel că probabil protopopul Lupaș a rămas să definitiveze detaliile legate de primirea principelui în comuna sa natală. Așadar, în 11 aprilie, principele Carol, pe atunci în vârstă de 25 de ani, a fost întâmpinat la Sălișteˡ de Ioan Lupaș. Gazeta „Patria” a publicat și discursul rostit de acesta, care, așa cum era de așteptat, era impregnat nu doar de o tonalitate națională, ci și de percepția istoricului asupra momentului pe care îl trăia. Întregul discurs a gravitat în jurul legăturilor pan-românești, exemplificate și prin prezența multor sălișteni dincolo de Carpați, „ducând cu sine și răspândind în

---

[97] „A rostit o cuvântare academică, accentuând punctele de asemănare între noi și englezi: împăcarea conservatorismului religios cu aspirațiile democratice”. Corespondent, *Din Ardeal. Oaspeți străini la Sibiu*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, an II, nr. 140, 11 mai 1919, p. 4.

[98] Daniel Crețu, *Familia regală la Sibiu în primii ani după Unire*, în „Transilvania”, Sibiu, nr. 2, 2019, p. 65.

[99] *Prințul moștenitor român în Ardeal*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 35, 10 aprilie 1919, p. 1; *Principele Carol în Ardeal*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 36, 12 aprilie 1919, pp. 2–3.

[100] *Bine-ai venit, Alteță*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 45, 9 aprilie 1919, p. 1.

[101] *Drumul de triumf al A.S. R. prin Transilvania*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 49, 13 aprilie 1919, pp. 1–2; *Drumul de triumf al Principelui Carol prin Transilvania*, în „Drapelul”, Lugoj, an XIX, nr. 36, 6/19 aprilie 1919, p. 2. Articolul din „Drapelul” este o preluare a celui din „Patria”.

cercuri largi spiritul de tradiţională bunăcuviinţă, de ordine şi chiverniseală înţeleaptă întru toate”[102].

Anul 1919 a asociat în biografia lui Ioan Lupaş şi secvenţe diverse de exercitare a responsabilităţilor sale clericale ori culturale, dar despre care s-au păstrat doar informaţii sumare şi disparate. Bunăoară, este cazul notiţei că în duminica ce a urmat vizitei principelui Carol la Sibiu şi Sălişte, adică în 13 aprilie, a rostit predica în catedrala din Sibiu[103] sau că în 25 aprilie avusese o conferinţă la Sâmbăta de Sus, în ctitoria brâncovenească, în calitate de secretar la Resortul cultelor, pledând împotriva sectelor religioase, „pentru întărirea în credinţa strămoşească”[104].

În aceeaşi zi de 25 aprilie, dacă nu cumva anterior era vorba de o inconsecvenţă a presei datorată diferenţei dintre calendarul iulian şi cel gregorian, Lupaş a fost prezent la Sibiu la întâlnirea cu delegaţia celor 5 jurnalişti aliaţi[105], veniţi să cunoască situaţia economică, politică şi culturală a românilor ardeleni, alături de Silviu Dragomir, la acea dată şeful biroului de presă şi de reprezentanţi ai tuturor ziarelor româneşti din Sibiu[106]. Lupaş a ţinut un discurs în latină, aceasta fiind deja pentru el lingua franca, utilizată şi anterior în conversaţiile cu străinii. Confesiv, el a reiterat regretul necunoaşterii limbii franceze, datorită contextului şcolarizării sale. A subliniat importanţa presei, la fel ca şi Silviu Dragomir, conchizând că „puterea ziarelor este cu mult mai mare ca puterea armelor”[107]. A urmat invitaţia pentru ziua de duminică, 27 aprilie, la Sălişte, „unde au rămas încântaţi de portul şi de gospodăriile româneşti de acolo. La şcoală s-a aranjat cu acest prilej o frumoasă petrecere, care a ţinut din zori şi până în zi”[108]. Astfel, această lume rurală, trăind paşnic şi afişând o tradiţie, exprima raportul dintre naţiune şi pământul ei[109] şi era antiteza cu mediul urban, occidental, din care proveneau şi jurnaliştii străini.

---

[102] *Întru întâmpinarea principelui Carol. Cuvânt rostit la Sălişte, la 11 aprilie 1919, de Dr. Ioan Lupaş*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 50, 15 aprilie 1919, p. 1.

[103] *Ştirile zilei*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 36, 12 aprilie 1919, p. 3.

[104] *Ştirile zilei*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 39, 24 aprilie 1919, p. 2.

[105] Delegaţia era formată din: Antoine Magnan, director la École des Hautes Études din Paris, pentru ziarul francez „Le Petit Parisien”; Emile Henriot, redactor la „Le Temps”; Ernesto Vercesi, corespondent pentru „Secolo”, „Giornale d’Italia”, „Corriere d’Italia” şi pentru „La Nation Belge”; Lloyd Allen de la Sindicatul de Presă „Union” din Statele Unite şi Becot, redactor la Agenţia „Rado”. Marius Boromiz, *op. cit.*, p. 136.

[106] Rep., *În mijlocul ziariştilor aliaţi*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 60, 27 aprilie 1919, pp. 2–3; *Delegaţia ziariştilor aliaţi la Sibiu*, în „Foaia poporului”, Sibiu, an 27, nr. 17, 4 mai 1919, p. 4; *Ştiri*, în „Unirea poporului”, Blaj, an XXIX, nr. 89, 1 mai 1919, p. 6.

[107] *Oaspeţi iubiţi*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 42, 1 mai 1919, p. 2.

[108] *Informaţiuni*, în „Renașterea română”, Sibiu, an I, nr. 83, 29 aprilie 1919, p. 2.

[109] Anne-Marie Thiesse, *op. cit.*, p. 115.

La 15 mai îl regăsim pe protopopul Săliștei la București, în aula Academiei Române, la ședința publică organizată după o întrerupere de doi ani, datorată războiului. Prezența sa, alături de ceilalți membri ai Academiei, a avut loc într-o zi cu semnificație istorică, dar și în contextul augmentării discursului național, de care instituția nu fusese străină nici în anii anteriori[110]. Așa cum rezultă din mențiunile jurnalistice, se pare că Lupaș a rămas la București cel puțin câteva zile, îmbinând oportunitatea științifică cu misionarismul clerical. Astfel, în dimineața zilei de 17 mai era menționată prezența sa la biserica Amzei, oficiind un parastas pentru revoluționarii ardeleni de la 1848, rostind și un discurs cu acest prilej, audiat de câțiva reprezentanți ai elitei politice și culturale a vremii[111]. Reprodus ulterior în „Telegraful român"[112], discursul lui Lupaș asocia accentele religioase, proprii ambientului, cu orgoliul său de ardelean („nu era deci, cu putință, ca noi, românii transilvăneni, să dăm uitării ziua aceasta"), dar și cu satisfacția pentru unitatea națională recent înfăptuită: „și s-a înfipt stindardul tricolor în creștetul Carpaților, de unde el se întinde ocrotitor peste toți frații de la Nistru până la Tisa..."[113]. Această asociere între prezența sa la București, la Academia Română și apoi într-o biserică se va repeta câteva luni mai târziu, cu prilejul omagierii lui Mihai Viteazul[114]. A revenit în Aula Academiei Române, la ședința publică din 19 mai, pentru a prezenta un fragment din istoria culturală a românilor ardeleni, cu titlul „Cea dintâi revistă românească din Ungaria"[115].

---

[110] „S-au prăbușit hotarele care ne înăbușeau" au fost cuvintele rostite de regele Ferdinand la această ședință de deschidere. *Ședința solemnă a Academiei Române*, în „Universul", București, an XXXVII, nr. 171, 16 mai 1919, pp. 1–2; *Semicentenarul Academiei Române*, în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, an 80, nr. 96, 17 mai 1919, pp. 1–2.

[111] Între aceștia s-au aflat mitropolitul Pimen, Ștefan Pop, Vasile Goldiș, Sextil Pușcariu, Octavian Tăslăuanu, George Popa-Lisseanu. Presa din capitală nu a redat decât câteva frânturi din discursul lui Lupaș, dar a remarcat că a ținut „o foarte frumoasă cuvântare". I. P., *Parastas pentru eroii ardeleni căzuți la 1848*, în „Dimineața", București, an XVI, nr. 4686, 18/5 mai 1919, p. 2; *În memoria eroilor de la 1848*, în „Universul", București, an XXXVII, nr. 173, 18 mai 1919, p. 1.

[112] Aici, datat la 16 mai, nu la 17 mai, ca în presa din capitală. I. Lupaș, *Aduceți-vă aminte!*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 49, 27 mai 1919, pp. 2–3.

[113] *Ibidem*, p. 3.

[114] La 22 noiembrie 1919 a participat la ședința solemnă a Academiei, iar a doua zi la comemorarea lui Mihai Viteazul, la biserica Mihai Vodă din capitală, de data aceasta doar ca participant, artizanii principali ai momentului fiind Nicolae Iorga și diaconul Nicolae Popescu. Miss, *Comemorarea lui Mihai Viteazul*, în „Dimineața", București, an XVI, nr. 4869, 23 noiembrie 1919, p. 5.

[115] Făcea referire la apariția în 1821 la Budapesta a „Bibliotecii românești", sub conducerea lui Zaharia Carcalechi. Miss, *De la Academia Română*, în „Dimineața", București, an XVI, nr. 4685, 21/8 mai 1919, p. 1; *Comunicarea părintelui dr. I. Lupaș la Academia română*, în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, an 80, nr. 101, 23 mai 1919, p. 2.

Primăvara anului 1919 a adus și prima vizită a cuplului regal al României în Ardeal, sosit cu trenul în gara din Brașov[116], după zvonuri contrare, ce au alimentat neliniștea între ardeleni, străbătând timp de câteva zile locuri emblematice, trecând prin Brad, Țebea, Alba Iulia, Blaj, Sibiu[117], și ajungând la 1 iunie și la Sălișteː Vizita la Sălișteː l-a avut ca amfitrion pe protopopul Lupaș și a asociat aceleași elemente identitare românești, evidențiate și cu alte ocazii festive în acel an de metamorfoză națională. Presa a reținut, cum era de așteptat, decorul național și festivismul: „ca primirea să fie cât mai românească se întinde o horă mare”[118], în mijlocul căreia, pe acordurile cântecului „Hai să dăm mână cu mână”, au fost prinși și cei doi suverani. Pe tot parcursul vizitei, Lupaș a fost gazda model, care a oferit explicații, detalii despre comunitate, despre istoricul școlii, al bisericii și al muzeului local. Nu au lipsit darurile simbolice, un costum popular oferit de sălișteнce reginei Maria ori probe ale proverbialei ospitalități românești, „corfe frumos împodobite cu mere și pere gustoase”[119], dăruite principesei Ileana. Călătoria familiei regale a fost nu doar o vizită într-un spațiu multietnic și multiconfesional al noii Românii, ci și un drum înspre construcția identitară, pentru care simbolurile și tradiția erau elemente de referință.

Discursul rostit de Lupaș în fața suveranilor și a comunității din Sălișteː așa cum a fost reprodus în paginile „Telegrafului român”, a reprezentat o afirmare a loialității față de casa regală, cu cuvinte cheie, care atârnau greu în balanța acelor zile dificile, „pace”, „dreptate”, „iubire”[120]. Lupaș se mai întâlnise cu regele Ferdinand în Aula Academiei Române, în anul 1916, dar într-o altă conjunctură politică. Din rememorările sale, publicate peste ani, la moartea suveranului, a rezultat că făcuse parte și din delegația sibiană, cu care familia regală se întâlnise anterior vizitei de la Sălișteː Suveranul îl remarcase: „mi-a plăcut foarte mult ieri, când te-am văzut defilând în fruntea poporului. Așa de frumos tablou, cu preoții în frunte”[121], acest detaliu determinându-l să accepte invitația de a veni și la Sălișteː schimbând instant itinerariul de a doua zi. În opinia lui Lupaș, vizita regală a fost un moment emblematic pentru comunitate, descrisă în termenii identitari și ai cultului monarhic clar asumat: „Cât e de mare piața din centrul comunei, era plină de țărani și țărance, în curatul lor costum, așa de

[116] *Suveranii în Ardeal*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, an 80, nr. 101, 23 mai 1919, p. 1.
[117] Radu Cosmin, *Prin Ardeal*, București, 1919, p. 13.
[118] Cronicar, *Din călătoria Suveranilor. La Sălișteː*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 55, 17 iunie 1919, p. 2.
[119] *Ibidem*.
[120] *Întâmpinarea Regelui și Reginei la Sălișteː (Ardeal)*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 57, 21 iunie 1919, pp. 1–2.
[121] Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre regele Ferdinand*, în „Transilvania”, Sibiu, an 59, nr. 7, 1927, pp. 269–270.

impresionant prin seriozitate și simplicitate. Regele stătea de vorbă cu țăranii, iar Regina Maria cu țărancele, de la care primeau răspunsuri precise și cuviincioase la fiecare întrebare”[122]. Așa cum s-a arătat într-un studiu[123], Lupaș se va mai întâlni cu regele Ferdinand și în anii următori, atât în calitatea sa de membru al Academiei, de profesor la universitatea clujeană sau de om politic, iar din scurtele dialoguri purtate, pe care memoria presei le-a păstrat, reieșea că popasul la Sălișteа a rămas și pentru suveran un moment inconfundabil, de neuitat.

Am mai putea asocia și impactul discursului rostit de Lupaș la Sălișteа, în fața familiei regale, asupra celor din suită, care nici nu știau exact cine era vorbitorul: „un popă ține o cuvântare regelui de parcă e săpată pe lespede. O minune de adâncimi filosofice și de imagini colorate... Aud că pe preot îl cheamă dr. Lupaș și e membru al Academiei. Străluciți preoți mai are Ardealul!”[124]. Dacă facem abstracție de elogiile aduse, rămâne imaginea a două lumi diferite, geografic și uman, care atunci începeau să se re/descopere.

După câteva luni de funcționare a Consiliului Dirigent la Sibiu, a intrat cumva în tipicul oficial ca în cazul unor prezențe străine în orașul de pe malurile Cibinului, să urmeze și un drum la Sălișteа, cu rolul de a marca și valoriza coordonatele stilului de viață românesc. Astfel, la 10 iunie 1919 sosise la București, o delegație de profesori francezi, conduși de Lucien Poincaré, vice-rectorul Academiei din Paris și fratele președintelui Franței[125], care a fost primită de rectorul Universității, I. Atanasiu și de ministrul Constantin Anghelescu[126]. Din delegația ce afișase dorința de a contribui la reorganizarea sistemului universitar românesc mai făceau parte nume cunoscute ale elitei intelectuale occidentale, bunăoară profesorul Charles Diehl și Emmanuel de Martonne. Cu toții s-au îndreptat apoi spre alte regiuni din țară, sosind la Sibiu o săptămână mai târziu, iar în după masa zilei de 18 iunie la Sălișteа. Cum era vorba de reprezentanți ai elitei culturale occidentale, Lupaș a fost din nou cel care le-a împărtășit detalii despre comunitatea în care se născuse, dar a subliniat, apelând la uzul și liantul limbii latine, și afinitatea dintre cele două „națiuni surori”[127]. Răspunsul profesorului Poincaré, așa cum presa ardeleană l-a înregistrat, a marșat pe aceleași consonanțe lingvistice, cu politețe egală, „regretând că nu poate răspunde

[122] *Ibidem*, p. 270.

[123] Paul-Ersilian Roșca, *Ioan Lupaș și monarhia. Momente regale în viața unui sălișteаn*, în „Tabor”, Cluj-Napoca, an XI, nr. 7, 2017, pp. 117–126.

[124] Radu Cosmin, *op. cit.*, p. 470.

[125] *Unirea poporului*, Blaj, an XXIX, nr. 125, 26 iunie 1919, p. 1.

[126] R.C.D., *Solemnitatea de la Universitate*, în „Dimineața”, București, an XVI, nr. 4709, 11/24 iunie 1919, p. 1; H. G., *Scopul misiunei universitare franceze*, în „Dimineața”, București, an XVI, nr. 4709, 11/24 iunie 1919, p. 1.

[127] B.P., *Misiunea profesorilor francezi la noi*, în „Patria”, Cluj, an I, nr. 101, 21 iunie 1919, p. 2.

în dulcele grai românesc, nici în sonora limbă latină”[128], din care nu au lipsit sublinierile legate de sprijinul Franţei în stabilitatea noii ordini politice.

Un alt oficial, Frank Rattigan, care conducea din aprilie 1919 legaţia britanică din România, și care funcţionase din anul 1914 în Vechiul Regat în același serviciu diplomatic[129], a făcut o vizită prin Ardeal în luna iulie. Drumul său a trecut cum era și firesc prin Sibiu, dar și prin Sălișteunde a fost întâmpinat de protopopul Lupaș, care și-a adaptat discursul la personalitatea oaspetelui, subliniind importanţa relaţiilor dintre Anglia și România[130]. Nu știm în ce limbă au comunicat cei doi, probabil Rattigan înţelegea limba română. Este evident că persoanele publice care în cursul anului 1919 au ajuns la Sibiu, au făcut apoi un popas la Sălișteși de fiecare dată tabloul întrevederilor îi acorda un loc central protopopului Lupaș.

Ioan Lupaș și-a împărţit vara anului 1919 între responsabilităţile clericale existente, dar și cele care se profilau deja în orizontul său biografic. Pe de o parte, îl regăsim între organizatorii cursurilor de vară de la Sălișteși, pentru pregătirea învăţătorilor, deschise la 29 iunie. Momentul a fost un prilej pentru a se aduna în comuna sibiană oficialităţile responsabile cu bunul mers al sectorului didactic, adică Valeriu Braniște, șeful Resortului culte și instrucţie, precum și secretarii generali Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, plus directorul învăţământului primar, Ion Mateiu, care avusese de fapt iniţiativa organizării acestor cursuri. Celor peste 300 de dascăli adunaţi li s-a adresat în deschidere și Lupaș, după ce fusese și între preoţii care oficiaseră serviciul religios, subliniind importanţa acestor cursuri[131].

Pe de altă parte, Lupaș a participat la mai multe reuniuni clericale, ce dezbăteau problema unificării bisericii ortodoxe din Regat, cu cele ale teritoriilor recent alipite, ca un susţinător conștiincios al modelului șagunian. Astfel, s-a aflat între 24–25 iunie la consfătuirea de la Sinaia, organizată de mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei, ca președinte al Sf. Sinod și locţiitor al mitropolitului primat[132], alături de Vasile Goldiș și Valeriu Braniște[133]. Această

---

[128] *Ibidem*; *Știrile zilei*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 58, 24 iunie 1919, p. 3.

[129] Lucian Leuștean, „O „radiografie” a conducerii României din 1919–1920 – Frank Rattigan, chargé d’affaires al Marii Britanii la București”, în vol. *Istoria ca pasiune. Studii oferite profesorului Platon la împlinirea a 65 de ani*, editori Petronel Zahariuc, Laurenţiu Rădvan, Liviu Pilat, Iași, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2022, pp. 785–801.

[130] *Informaţii*, în „Românul”, Arad, an VIII, nr. 74, 30 iulie 1919, p. 2.

[131] Rep., *Deschiderea solemnă a cursurilor din Săliște*, în „Patria”, Sibiu, an I, nr. 108, 1 iulie 1919, p. 2.

[132] Paul Brusanowski, *Autonomia și constituţionalismul în dezbaterile privind unificarea Bisericii Ortodoxe Române (1919–1925)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2020, p. 91.

[133] *Unificarea bisericii ortodoxe*, în „Foaia poporului”, Sibiu, an 27, nr. 26, 6 iulie 1919, p. 3.

întrunire, la care au participat laici și clerici din toate provinciile românești, nu a dorit să fie una oficială, ci mai degrabă „un schimb de vederi al unor fruntași fii ai bisericii, făcut cu gândul de a fixa unele momente, care să servească la timpul său ca puncte de plecare sau ca baze de discuție în corporațiunile legale a bisericilor din singuraticele provincii românești"[134]. Chiar dacă presa nu a înregistrat în totalitate ceea ce rostise Lupaș, concluziile reuniunii au demonstrat aderența ardelenilor la Statutul organic al lui Șaguna (la fel ca anterior, cu excepția lui Ștefan Meteș, la congresul preoțimii ardelene din martie), care urma să fie trimis autorităților bisericești din toate provinciile, ca model al dezbaterilor viitoare. Totodată, s-a făcut și un prim pas spre unificarea ecleziastică instituțională, prin decizia ca noul sinod să-i integreze ca membri de drept pe toți ierarhii din provinciile alipite României[135].

Gândurile lui Lupaș s-au auzit câteva zile mai târziu, prin intermediul unui articol publicat de el însuși, înaintea întrunirii sinodului arhidiecezan într-o sesiune extraordinară, ce-și propusese alegerea membrilor pentru noul Consistoriu episcopal de la Cluj, al noii episcopii ortodoxe de acolo. Ioan Lupaș a motivat, apelând la argumente istorice, oportunitatea unei noi episcopii, coborând până la patronajul exercitat în timpul lui Ștefan cel Mare asupra regiunilor ardelene, dar a menținut și tonalitatea naționalistă, făcând din Biserica Ortodoxă Română din Ardeal în secolele XVIII–XIX, principalul liant național[136]. Evident, era o voce îndreptățită să facă astfel de remarci la data respectivă, fiindcă tocmai publicase sinteza sa de istorie bisericească a românilor ardeleni.

Sinodul întrunit la Sibiu la 20 iulie 1919 a decis alegerea consistoriului[137] pentru viitoarea episcopie ortodoxă clujeană. Numele protopopului Lupaș a apărut între membrii senatului bisericesc, alături de cel al altor personalități ce-și vor lega curând destinul profesional de Cluj (Sextil Pușcariu, Onisifor Ghibu), iar de aici urma decizia celor care erau deja asesori ai consistoriului arhidiecezan, cum era și cazul istoricului nostru, să opteze în termen de 3 luni pentru una din responsabilități[138]. Oarecum, se întrezărea faptul că pașii lui Lupaș urmau să ia din toamnă drumul Clujului. La 4 septembrie 1919, în prima ședință a noului Consistoriu de la Cluj, ținută sub președinția viitorului episcop

[134] *Consfătuirea de la Sinaia*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 62, 3 iulie 1919, pp. 1–2.
[135] *Unificarea bisericei ortodoxe*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 26, 6 iulie 1919, p. 3.
[136] Ioan Lupaș, *Împlinirea unei datorii vechi*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 68, 19 iulie 1919, pp. 1–2.
[137] Consistoriul episcopal era un organism ecleziastic definit de Statutul organic al lui Șaguna, format dintr-un președinte (ierarhul) și asesorii consistoriali, aleși de sinodul eparhial. Marius Eppel, *op. cit.*, p. 12.
[138] *Sinod arhidiecezan extraordinar*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 71, 26 iulie 1919, pp. 1–2; *Episcopia gr.-or. de la Cluj*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 29, 27 iulie 1919, p. 2.

Nicolae Ivan a fost prezent și Lupaș[139], asesor și membru al Senatului școlar, demonstrând că renunța așadar la responsabilitatea similară din consistoriul arhidiecezan de la Sibiu.

Vara anului 1919 a fost una în care Lupaș nu a avut timp de recreere, fiind implicat chiar și în dezbaterile politice. La ședințele Marelui Sfat, desfășurate la Sibiu în zilele de 6–8 august, a avut și el câteva intervenții, în legătură cu proiectul de reformă agrară. Nu s-a dezmințit nici de data aceasta, inserând istoria în limbajul politicii, balansând între dramatism și optimism, amintind de situația țărănimii românești în secolele XVI–XVII, dar și de reformele lui Cuza[140]. „Istoria se repetă în multe privințe"[141] pare a fi nu doar leitmotivul istoricului de meserie, ci și concluzia omului politic, pentru care ecourile trecutului nu puteau fi disociate de metamorfozele prezentului.

Anul 1919 adusese, printre altele, schimbări radicale în sistemul de învățământ din Transilvania. Una din problemele ardente a fost reorganizarea universității din Cluj într-o instituție românească, mai ales că aceasta fusese a doua mare universitate din Ungaria, după cea din Budapesta. Demiterea întregului corp profesoral al universității clujene, la 12 mai 1919[142], în urma refuzului acestuia de a depune jurământul de fidelitate față de statul român, a fost resimțită dureros de elita maghiară. Însă ceea ce s-a întâmplat făcea parte și din „revoluția culturală" inițiată de Consiliul Dirigent, care văzuse în școală un important instrument de omogenizare și românizare[143].

Procesul a durat mai multe luni, în timpul cărora Consiliul Dirigent a constituit o comisie universitară, condusă de Sextil Pușcariu, care trebuia să facă propuneri legate de organizarea universității și ocuparea catedrelor didactice[144]. Numirea filologului român în fruntea acestei comisii, apoi la conducerea noii universități române de la Cluj se datora, după propria mărturisire, nu atât experienței sale de decan al Facultății de Litere și Filosofie de la Cernăuți, cât faptului

---

[139] „Foaia bisericească", Cluj, an I, nr. 2–3, 25 decembrie 1919, p. 4.

[140] *Desbaterile Marelui Sfat*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 140, 9 august 1919, p. 2; *Ședințele Marelui Sfat*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 77, 12 august 1919, p. 1.

[141] Ioan Lupaș, *Biruința dreptății*, în „Patria", Sibiu, an I, nr. 141, 10 august 1919, p. 1.

[142] Marcela Sălăgean, în colaborare cu Ana-Maria Stan, Emilia Cismaș, Szilárd Toth, „Universitatea din Cluj între 1919 și 1944", în vol. *Istoria Universității „Babeș-Bolyai"*, coord. Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, p. 129.

[143] Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe" (1920–1923)*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 99; Dennis Deletant, *România 1916–1941. O istorie politică*, București, Editura Humanitas, 2024, p. 76.

[144] Ion Breazu, *Universitatea românească „Regele Ferdinand I" din Cluj*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Vasile Pușcaș, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2019, p. 58; Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 53.

că din fosta monarhie austro-ungară nu mai era niciun alt profesor universitar român[145]. De remarcat și afinităţile intelectuale ce existau între membrii comisiei universitare, validate și de prezenţa lor în cadrul Academiei Române ori de alte interferenţe[146]. O demonstrează și frânturi ale schimbului epistolar dintre Pușcariu și Lupaș încă din luna martie. După ce Lupaș îl anunţa pe Pușcariu de discuţiile din culise, de proiectul universităţii românești de la Cluj și de posibila sa numire în funcţia de rector al universităţii clujene, din toamnă[147], acesta îi răspundea de la Cernăuţi, la 23 martie 1919, exprimându-și speranţa că vor putea dialoga pe această temă în luna mai, la sesiunea Academiei Române: „vom vorbi în tihnă despre multe și mai ales despre Universitatea din Cluj. Bineînţeles, dacă voi primi invitarea de a contribui la înființarea întâiei universităţi ardelene, voi da cu dragă inimă tot concursul meu. Și așa mi-e greu să stau aici acum când în ţara de care mă leagă tot sufletul se fac schimbările cele mai importante”[148].

Activitatea comisiei universitare a început în luna iunie, la București, când s-au făcut și primele propuneri pentru profesorii recrutaţi din Ardeal, care să-i fie integraţi. Procedura aceasta de selecţie a cadrelor didactice, ce prelua modelul universităţii din Strasbourg, fusese acceptată după o perioadă de reflecţii și paralelisme cu ceea ce se întâmpla la Iași și București. Din luna iulie, Lupaș figura în comisia universitară la secţia literară, alături de Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Dimitrie Gusti, Onisifor Ghibu și Gheorghe Bogdan-Duică, de președintele Sextil Pușcariu și de Nicolae Drăganu[149]. Afinitatea lui Lupaș pentru istoria Transilvaniei se întrezărea și din propunerea făcută de el pentru o catedră de istoria Transilvaniei[150], disciplină pe care, de altfel, și-o va asuma ulterior la universitatea clujeană.

---

[145] Ana-Maria Stan, „Statutul profesional și public al personalului academic de la Universitatea Românească din Cluj între 1919–1940”, în vol. *Alma Mater în derivă. Aspecte alternative ale vieţii universitare interbelice*, coord. Irina Nastasă-Matei, Zoltán Rostás, Cluj-Napoca, Editura Eikon & Școala ardeleană, 2016, p. 24.

[146] În opinia lui Pușcariu a mai contat și faptul că în Consiliul Dirigent s-au reunit mai mulţi profesori ai gimnaziului de la Brașov și absolvenţi ai acestuia, care de câteva decenii bune sperau/se iluzionau vizavi de o universitate românească în Ardeal. Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediţie de Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978, p. 384.

[147] *Ibidem*, p. 358.

[148] Apud *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, ediţie îngrijită de Petre Ţurlea și Stelian Mândruţ, București, Fundaţia Naţională pentru Știinţă și Artă. Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”, 2005, pp. 30–31.

[149] Ana-Maria Stan, „De la strădaniile întemeierii la consacrarea instituţională. Facultatea de Litere și Filosofie clujeană în perioada interbelică (1919–1939)”, în vol. *Facultatea de Litere și Filosofie*, coordonator Ana-Maria Stan, editori Ioan-Aurel Pop, Simion Simon, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 15.

[150] Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 61.

Comisia universitară, formată din 20 de membri, a funcţionat până la constituirea senatului universităţii, întrunindu-se, după caz, la Sibiu, Cluj sau Bucureşti[151]. Misiunea ei principală a fost cea de a alege, din mai mulţi candidaţi, noul corp profesoral, lucru care era aproape finalizat la începutul lunii septembrie, când din cei peste 220 de candidaţi fuseseră definitivaţi titularii la aproape toate catedrele[152]. Numele lui Lupaș apărea deja în septembrie între cei numiţi la Facultatea de Litere, la „istoria nouă a românilor"[153]. Interesant este faptul că „Telegraful român"[154], spre deosebire de restul presei ardelene, a omis numele lui Lupaș atunci când anunţase profesorii noii facultăţi, cu toate că anterior, în cazul afișării membrilor comisiei universitare, însărcinată cu desemnarea cadrelor didactice, numele lui Lupaș a apărut. Putem presupune că era o omisiune voită din partea gazetei oficiale a mitropoliei ortodoxe sibiene, atâta vreme cât Lupaș era încă protopop de Sălişte, iar un asemenea anunţ risca poate să agite prea mult spiritele în parohiile ce-i erau subordonate. Lista a primit o conotaţie definitivă după ce a fost inserată în Gazeta oficială a Consiliului Dirigent, la începutul lunii octombrie[155].

O altă remarcă ar fi și aceea că dacă până atunci comentariile legate de opera istoricului Lupaș au rămas cumva în umbră în decursul anului 1919, cu excepţia menţiunii succinte legate de profilul său intelectual, în cazul în care rostise o alocuţiune, din septembrie s-au reluat semnalele care doreau să-l valideze ca om de ştiinţă, deși anul fusese nesemnificativ pentru tabloul operei sale, cu doar 8 articole de popularizare istorică și câteva cuvântări[156].

---

[151] „Gazeta Transilvaniei", Braşov, an 80, nr. 164, 12 august 1919, p. 1; *Informaţii*, în „Românul", Arad, an VIII, nr. 87, 15 august 1919, p. 3; *Organizarea universităţii din Cluj*, în „Unirea", Blaj, an XXIX, nr. 182, 30 august 1919, p. 2.

[152] *Organizarea Universităţii din Cluj*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 67, 17 iulie 1919, p. 2; *Universitatea din Cluj*, în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 35, 7 septembrie 1919, pp. 6–7.

[153] *Universitatea din Cluj. Numiri la facultatea de litere*, în „Gazeta Transilvaniei", Braşov, an 80, nr. 191, 16 septembrie 1919, p. 3; *Universitatea din Cluj. Numiri de profesori*, în „Unirea", Blaj, an XXIX, nr. 200, 21 septembrie 1919, p. 2.

[154] *De la Universitatea din Cluj*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 92, 23 septembrie 1919, p. 3.

[155] *Comunicat oficial*, în „Gazeta oficială publicată de Consiliul dirigent al Transilvaniei, Banatului şi ţinuturilor româneşti din Ungaria, nr. 57–60, 4–13 octombrie 1919, p. 5.

[156] „Telegraful român" pare a fi gazeta care a încercat să le inoculeze cititorilor faptul că Lupaș era și un cărturar, nu doar un preot, astfel că reproducea o recenzie a directorului gimnaziului evanghelic din Sighișoara. Recenzia fusese publicată în luna mai, în numărul 113 din 1919 al cotidianului sibian „Deutsche Tapespost", în termeni laudativi la adresa istoricului român. Friedrich Müller-Langenthal, *Istoria bisericească a românilor ardeleni,* în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 86, 6 septembrie 1919, pp. 1–2.

Toamna anului 1919 a fost și mai agitată pentru viitorul profesor al universității clujene, deoarece în teritoriul vieții sale publice intraseră nu doar noile responsabilități profesionale, ci și cele politice. Numele lui Ioan Lupaș a apărut pe listele de candidați pentru Camera Deputaților, din partea Partidului Național Român, circumscripția Sălișteː Desigur, decizia era de așteptat, având în vedere orientarea sa politică anterioară, după cum nu era surprinzătoare compania în care se găsea, alături de Goga – candidat al aceluiași partid în circumscripția Rășinari și de vechiul său prieten, I. I. Lapedatu, în circumscripția Nocrich[157]. În aceste împrejurări a fost prezent, alături de Goga și de alți candidați, la întâlnirile electorale cu alegătorii din zona Sibiului, primele fiind cele din 27–28 septembrie[158]. O săptămână mai târziu, la 5 octombrie, s-a aflat la întâlnirea organizată de Partidul Național la Sălișteː din nou alături de Goga și de Nicolae Ivan, viitorul episcop ortodox al Clujului, candidat pentru Senat. Prin discursul rostit, Lupaș a rămas același istoric militant, care a accentuat inechitatea din trecut și rolul moralizator al istoriei[159].

Sarabanda politică s-a încheiat cu bine pentru Lupaș, ca și pentru partidul pe listele căruia candidase, alegerile din noiembrie 1919 fiind pentru ardeleni mai degrabă expresia monopartidismului. Așa că, în săptămânile ce au urmat Lupaș a încercat să concilieze la propriu drumul didactic cu cel politic. Pașii îl vor purta atât la reuniunile politice, cât și prin sălile universității clujene. Bunăoară, s-a aflat la Sibiu, în 17 noiembrie, alături de ceilalți deputați și senatori ai Partidului Național, la o reuniune prezidată de Maniu, pentru constituirea clubului parlamentar. În noul Parlament, a fost desemnat membru al Comisiei instrucțiunii publice, alături de alte personalități ecleziastice (Nicolae Bălan, Alexandru Niculescu, Roman Ciorogariu, Vasile Lucaciu, Ioan Agârbiceanu etc.) și intelectuale (Ștefan Meteș, Octavian Goga, Tăslăuanu, Ioan Lapedatu, Alexandru Lapedatu etc.)[160]. Parlamentul României întregite s-a întrunit la București la 20 noiembrie 1919, Lupaș fiind parte a noului corp politic și a grupării ardelenilor[161].

Pe de altă parte, la 3 noiembrie 1919, s-a aflat la Cluj, atunci când

---

[157] *Candidații Partidului Național în Sibiu*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, an 80, nr. 199, 25 septembrie 1919, p. 2; *Campania electorală în Ardeal*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 96, 4 octombrie 1919, p. 2; *Candidații oficiali ai partidului național din Ardeal, Banat. Crișana și Marmația*, în „Telegraful român”, Sibiu, an LXVII, nr. 101, 16 octombrie 1919, pp. 2–3.

[158] *„Universul” în Ardeal*, în „Universul”, București, an XXXVII, 1 octombrie 1919, p. 2.

[159] *Întrunirea de la Sălișteː*, în „Renașterea română”, Sibiu, an I, nr. 209, 8 octombrie 1919, p. 1.

[160] *Conferința Partidului Național*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, an 82, nr. 244, 21 noiembrie 1919, p. 3.

[161] Coresp., *Pe malurile Dâmboviței*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, an II, nr. 298, 27 noiembrie 1919, p. 2.

universitatea şi-a deschis porţile, iar prelegerea inaugurală a lui Vasile Pârvan (venit de la Bucureşti pentru a colabora cu noua universitate românească, timp de un semestru), „Datoria vieţii noastre", prima prelegere în limba română în noua universitate, transmitea un mesaj realist, umanist şi naţional[162]. Mult mai puţin citată şi citită, lecţia de deschidere a cursului de istoria nouă a românilor, rostită de Ioan Lupaş câteva zile mai târziu, la 11 noiembrie 1919, intitulată „Factorii istorici ai vieţii naţionale româneşti", păstra din concepţia sa istorică anterioară asocierea între determinismul religios şi cel uman, ca şi legitimarea noii istorii naţionale, prin invocarea dramelor trecutului. Discursul avea puternice inflexiuni naţionale[163], dar şi educaţionale, rezervate celor care se regăseau atunci în băncile universităţii clujene. Exista, aşa cum observa şi Vasile Puşcaş, urmărind discursurile din epocă ale universitarilor reuniţi la Cluj, un orgoliu naţional al acestora[164]. Realismul nu-i lipsea dascălului venit de la Sălişte, care nu ezita să menţioneze lipsurile cu care universitatea pornea pe noul drum, adică o bibliotecă, o arhivă, un institut de istorie naţională[165], transformate în deziderate colective. Nu se poate omite nici erudiţia discursului, fundamentată pe lecturi mai vechi (citându-i pe Fustel de Coulanges, Herder, Mancini, Iorga etc.), nici rigoarea didactică, exersată în cei patru ani de profesorat la Sibiu, vizibilă în maniera în care îşi sistematizase ideile, respectând tema anunţată şi detaliind „acţiunea acestor factori istorici în procesul de dezvoltare a neamului nostru"[166].

Aşadar, spre finalul anului 1919, Ioan Lupaş, la vârsta deplinei maturităţi, acceptase să facă parte din noua elită universitară a Clujului. Ezitările se pare că nu au lipsit, aşa cum mărturiseşte şi corespondenţa sa[167]. În cele din urmă se mutase într-un oraş ardelean, purtând şi responsabilitatea familiei care-l însoţea, soţia Ana şi cei trei copii minori, Semproniu, în vârstă de 11 ani, fiica

[162] Ioan Aurel Pop, *Gaudeamus igitur!*, prefaţă la Vasile Pârvan, *Datoria vieţii noastre*, Cluj-Napoca, Editura Şcoala Ardeleană, 2017, p. VI.

[163] „Este plină patria noastră română de mulţimea oraşelor copleşite de elemente străine şi de mulţimea şi mai mare a satelor, în care străbate atât de anevoie o rază de ştiinţă". Ioan Lupaş, „Factorii istorici ai vieţii naţionale româneşti", în Idem, *Scrieri alese (1880–1967)*, vol. II, ediţie îngrijită de Camil Mureşanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 9.

[164] Vasile Puşcaş, *Idealul universităţii moderne*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română, 1994, p. 26.

[165] Ioan Lupaş, „Factorii istorici ai vieţii naţionale româneşti", în *loc.cit*., p. 11.

[166] *Ibidem*, p. 14. Ulterior, Lupaş oferă detalii legate de factorul geografic, de cel etnografic, religios, raţional, tradiţional, juridic şi moral, cu foarte multe exemple istorice.

[167] Axente Banciu, fostul său profesor, îi scria din Braşov, la începutul anului 1920: „cetesc în *Cuvântul poporului* raportul înduioşător despre despărţirea ta de Sălişte. Nu ştiam c-o părăseşti. P-aici se scornise c-ai renunţat la catedra de la Cluj, păstrând mandatul de deputat". Ioan Lupaş, *Corespondenţă,* selecţie, introducere şi note alcătuite de Radu Ardeleanu şi Lucian Giura, Sibiu, Casa de Presă şi Editură Tribuna, 2003, p. 45.

Hortensia, de 10 ani și micuța Marina (Minerva), de doar 6 ani[168]. Numele lui s-a legat treptat de Cluj, dar și-a consumat energia nu doar în activitățile didactice, ci și în cele religioase. La 1/14 decembrie a oficiat un parastas la Cluj, urmând tradiția din anii anteriori de la Sibiu, pentru comemorarea lui Andrei Șaguna[169]. Imaginea cu care poate fi asociat în anii de profesorat de la Universitatea din Cluj a purtat în continuare și o amprentă ecleziastică, mai ales că a fost invitat să predea, începând cu anul 1924, istoria bisericii la Academia Teologică de aici, a fost membru al adunării eparhiale și al Congresului Național Bisericesc[170], sprijinindu-l pe Nicolae Ivan, fostul său profesor de la gimnaziul din Sibiu, în diverse inițiative ecleziastice și instituționale. În corespondența primită de după 1919 s-au păstrat și apelativele uzitate în deceniul anterior („prea cucernice părinte", „frate").

Ne putem întreba și care era cercul de prieteni, cum s-a reconfigurat acesta, după plecarea la Cluj. Din păcate, doar pe cei pe care corespondența sau memorialistica i-a înregistrat îi putem evoca, dar vor mai fi fost și alții, mai ales din lumea patriarhală a Săliștei pe care a îndrumat-o ca protopop, timp de un deceniu. Bunăoară, s-a bucurat de prietenia lui Ion Lapedatu și a soției sale, Veturia, pe care o cunoscuse înainte ca aceasta să-și însoțească pașii în viață de tânărul economist al familiei Lapedatu, de care fusese se pare în tinerețe îndrăgostit[171], predând gratuit istoria românilor în 1905, la școala pe care ea o conducea la Sibiu și pe care o va omagia într-o mini-monografie, după dispariția ei[172]. Deputat în Parlamentul României reîntregite, în 1919, ales în circumscripția Nocrich, Ion Lapedatu s-a aflat cu ocazia campaniei electorale în zona Sibiului, de mai multe ori în compania prietenului Lupaș. De asemenea, după 1922, când a devenit și el profesor la Academia de Studii comerciale din Cluj. Oarecum, drumurile lor nu s-au despărțit niciodată, interferându-se și ulterior, inclusiv în anul 1926, în guvernul Averescu, unde Lupaș a ocupat fotoliul de ministru al sănătății și ocrotirii sociale, iar Lapedatu pe cel de finanțe[173].

---

[168] Detalii despre destinele lor la Lucian Nastasă, *„Suveranii" universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere (1864–1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, pp. 153–154.

[169] *Notițe*, în „Foaia bisericească", Cluj, an I, nr. 2–3, 25 decembrie 1919, p. 12.

[170] Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele Academician Ioan Lupaș, făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în „Arhivele Bistriței", an IV, fascicula 1, *Făuritorii Marii Uniri*, coord. Mircea Gelu Buta, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 71.

[171] Conform destăinuirii lui I. Lapedatu, Lupaș, îndrăgostit și el de Veturia, încercase să-i tempereze elanul, atrăgându-i atenția că ea era „voluntară și capricioasă". I. I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, ediție îngrijită de Ioan Opriș, Iași, Institutul European, 1998, p. 156.

[172] Ioan Lupaș, *O binefăcătoare a tinerimii studioase: Veturia I. Lapedatu*, Sibiu, 1933, p. 16.

[173] *Noul guvern al țării*, în „Cuvântul poporului", Sibiu, an VIII, nr. 13–14, 4 aprilie 1926, pp. 2–3.

Ar trebui să ni-l imaginăm pe Ioan Lupaș la catedra universității clujene alături de alți congeneri. De unde veneau ceilalți și cu ce gânduri? Istoria istoriografiei asociază activitatea lui Lupaș în cadrul facultății de istorie, începând cu anul 1919, cu cea a altui ardelean, Alexandru Lapedatu. Doar că, spre deosebire de Lupaș, acesta nu venea din Ardeal, ci de la București, după o perioadă destul de lungă petrecută în capitală, după finalizarea studiilor universitare acolo, dar și după responsabilități clare. În cazul său, nu pare a fi fost o decizie care să nu fi suscitat frământări, dovadă scrisoarea în care amintea de poziția pe care deja o ocupa la Facultatea bucureșteană[174], dar în final spiritul său de ardelean a triumfat. Oricum, anul 1919 a fost unul extrem de agitat și pentru viitorul său coleg, obligat să se deplaseze între Paris (în calitate de consilier pe probleme istorice ale legației române de acolo), București și Cluj[175].

La Cluj l-a regăsit și pe amicul din copilărie, Onisifor Ghibu, cu care studiase la Sălișteș, Sibiu, Brașov, Budapesta și în Germania, cu care împărțise adesea vacanțele, cu care ajunsese la o familiaritate, așa că acesta folosea și un apelativ de alint la adresa sa („Ionu Mitișoru"), dar de care se despărțise în anul 1905, când a luat drumul Bucureștiului. Firul prieteniei s-a reluat în 1919, prin responsabilitățile avute în cadrul Resortului pentru culte al Consiliul Dirigent, iar apoi la Cluj, unde cei doi și-au început cariera universitară în același an. Evocându-și prietenul din copilărie, Ghibu a conturat cumva ce a însemnat metamorfozarea fostului protopop de Sălișteș în profesor universitar. „Mă îndoiam că un om prins atât de puternic în mrejele preocupărilor științifice va putea deveni un bun preot și un bun administrator, rămânând în același timp credincios științei... Deși a stat la țară un întreg deceniu (1909–1919) el nu s-a rustificat câtuși de puțin, cum s-a întâmplat mai mult sau mai puțin cu toți protopopii noștri"[176]. Că păstrase și în noua calitate ceva din misionarismul clerical ne împărtășește același coleg, Ghibu: „dar după cum la 1909, el a prefăcut amvonul colbuit al bisericii din satul său în catedră răspânditoare de lumină, așa prefăcu el acum catedra universitară și tribuna politică într-un amvon, de la care cu o nesguduită convingere și consecvență propovăduiește adevărul și moralitatea"[177].

---

[174] În amintirile sale notează că a primit cu bucurie vestea numirii în corpul profesoral de la Cluj atât fiindcă rector urma să fie vechiul său coleg de la Brașov, Sextil Pușcariu, cât și fiindcă îl avea ca și coleg pe Lupaș, de care îl lega o prietenie încă din 1905. Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș, Cluj-Napoca, Editura Albastră, 1998, pp. 180–181.

[175] Ioachim Crăciun, „Alex. I. Lăpedatu. Note bio-bibliografice", în vol. *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani,* București, 1936, pp. XXVI–XXVII.

[176] Onisifor Ghibu, „Ioan Lupaș", în *loc.cit*., p. 456. Idem, „Amintiri despre Ioan Lupaș", în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș*..., p. 283.

[177] *Ibidem,* p. 284.

Pentru Ioan Lupaș, anul 1919 s-a încheiat cu sărbătorile de iarnă și vacanța pe care le-a petrecut acasă, la Sălișteunde a avut ocazia să ia parte și la adunarea generală a Astrei, din 28–29 decembrie de la Sibiu, ce-și relua activitatea după o pauză de aproape 5 ani. Cu acest prilej fusese invitat și Iorga, desemnat membru de onoare al Astrei. În noul comitet central ales, în care se păstra președinția lui Andrei Bârseanu, îl regăsim pe Lupaș printre membri, fiind în continuare o punte de dialog între ortodocși și greco-catolici, alături de alți clerici, Dăianu, Agârbiceanu etc[178].

A urmat anunțul său din 31 decembrie 1919, prin care renunța oficial la postul de protopop de Sălișteiar la 1 ianuarie 1920 și la cel de prim paroh de Sălișteunde a exercitase timp de un deceniu și din mijlocul comunității natale, a îmbrăcat un aer sărbătoresc, la 8 ianuarie 1920, când în sala festivă a școlii din Sălișteunde s-a ținut sinodul protopopesc extraordinar. Credincioșii i-au dăruit un album, care să-i aducă aminte de anii petrecuți acolo[180]. La 10 ianuarie Lupaș se afla încă la Sălișteunde primindu-l în mijlocul comunității pe același Nicolae Iorga și omagiindu-l prin discursul rostit în sala festivă a școlii din localitate[181].

Inaugurarea oficială a universității din Cluj, programată inițial pentru 1 decembrie 1919, a fost amânată pentru 1 februarie 1920[182]. Pentru Lupaș –simbolic, era un nou început, în care balanța se înclina către o carieră didactică, iar responsabilitățile religioase treceau în plan secund. Decretul regal din 27 ianuarie 1920[183] confirma deciziile Consiliului Dirigent referitoare la transformarea universității clujene în universitate românească, precum și numirile de profesori la Universitatea din Cluj.

Venind din cercul de apropiați ai lui Sextil Pușcariu, Onisifor Ghibu și frații Lapedatu se părea că intrarea lui Lupaș în universitatea clujeană putea fi protejată de posibile discordii. Aparent doar, căci între notițele contemporanilor

---

[178] „Transilvania", an I, nr. 1–12, 1 decembrie 1919, pp. 2, 20, 70, 90; *Ședințele Asociațiunei*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 122, 31 decembrie 1919, pp. 3–5; *Informațiuni*, în „Biserica și școala", Arad, an XLIV, nr. 2, 12/25 ianuarie 1920, p. 3; *Știri*, în „Foaia diecezană", Caransebeș, an XXXV, nr. 5, 26 ianuarie/8 februarie 1920, p. 4.

[179] Mihai Sofronie, *op. cit.*, p. 709.

[180] D. Lăpădat. „Amintiri dintr-o viață închinată binelui obștesc", în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș...*, p. 472.

[181] Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele Academician Ioan Lupaș, făuritor și istoric al Marii Uniri dn 1918*, în „Arhivele Bistriței", an IV, fascicula 1, *Făuritorii Marii Uniri*, coord. Mircea Gelu Buta, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 77.

[182] *Știrile zilei*, în „Telegraful român", Sibiu, an LXVII, nr. 108, 2 decembrie 1919, p. 3.

[183] „Gazeta oficială publicată de Consiliul dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria", nr. 83, 31 ianuarie 1920, p. 1.

se regăsește și un incident care l-a vizat direct. Astfel, Victor Papilian a relatat cu umor, dar și cu sarcasm, un episod în care Lupaș a fost acuzat ulterior de nereguli financiare făcute în calitatea lui de director al căminelor studențești. Era evident că în agora universității clujene se reuniseră oameni cu orientări confesionale, politice, morale atât de diferite, încât consensul rămânea iluzoriu ori de fațadă[184].

Dar în caruselul biografic al lui Lupaș anul 1920 a fost unul de validare științifică, fiindcă la 8 iunie a rostit, după o îndelungată amânare cauzată de Marele Război, discursul de recepție de la Academia Română, despre doi antecesori, Nicolae Popea și Ioan Micu Moldovan, în prezența regelui Ferdinand și cu răspunsul lui Nicolae Iorga. Se certifica astfel, integrarea lui în istoriografia națională, dar și în cea ecleziastică.

## 3. Un scurt bilanț

Pentru a încheia, să revenim la întrebările de la începutul acestui material. Anul 1919 a fost pentru Ioan Lupaș un an complicat, în care pe de o parte, și-a îndeplinit responsabilitățile clericale la Sălișteș, dar pe de altă parte, a trecut prin mai multe schimbări. Și-a validat recunoașterea traseului său științific și didactic de până atunci, prin integrarea în noul corp profesoral al universității clujene, după cum și-a validat și prețuirea de care se bucurase în mijlocul comunității sale, prin alegerea ca deputat de Sălișteș pe listele Partidului Național Român. A fost totodată un an cu evenimente surprinzătoare, în care au fost confirmate calitățile sale oratorice atât în medii care-i erau cumva familiare, la congresul preoțimii ortodoxe, în mijlocul Astrei ori al învățătorilor, cât și în fața unor oaspeți neașteptați, români și străini, care au poposit la Sălișteș. În privința creației științifice nu a fost un an intens, ceea ce a publicat au fost mai degrabă texte de cultură generală ori discursuri, explicabil însă datorită evenimentelor pe multiple planuri în care s-a angajat. Poate doar lecția de deschidere rostită la Cluj în luna noiembrie, să se fi apropiat de profilul istoricului.

Trecerea sa de la Sălișteș la Cluj a fost prefigurată de tatonările făcute încă din primăvară de către viitorul rector, Sextil Pușcariu și desigur, a contat faptul că a făcut parte din comisia universitară, fiindcă majoritatea membrilor ei au devenit și profesori ai viitoarei universități. Raporturile sale foarte bune cu Nicolae

[184] În confruntarea dintre Racoviță, președintele comisiei căminelor și Lupaș, directorul căminelor, Papilian a încercat să păstreze inițial echidistanța. „Am în fața mea doi oameni. Pe masivul Racoviță, care și-a înfrânt sentimentele anti-clericale, și pe tânguitorul Lupaș care, în clipa aceea, redevenise popa cu căldărușa în mână". Victor Papilian, *Amintiri din teatru (II)*, în „Manuscriptum", București, an XIX, nr. 3, 1988, p. 138.

Iorga au putut să conteze, dovadă și felul în care deschidea noul an 1920, cu vizita acestuia la Sălișteː În epocă a continuat să fie perceput ca preot și ca istoric, cel puțin așa era prezentat la adunările publice în prima jumătate a anului. De la finele anului, însă, balanța s-a înclinat în favoarea istoricului, dar a păstrat în subsidiar și calitatea ecleziastică, prin activitățile aferente de la Cluj. A rămas așadar o personalitate cu un dublu rol, chiar dacă acesta nu a fost împărțit în mod egal între cele două activități, iar statutul său de profesor și istoric a devenit prioritar, începând cu anul 1920.